

**Etxeberri Luzaideko Bikarioaren
Dotrina Argitaragabea**

Iñaki Segurola

ETXEBERRI LUZAIDeko BIKARIOAREN DOTRINA ARGITARAGABEA

IÑAKI SEGUROLA

Hemen aurkezten da eta argitara ematen Don Frantzisko Etxeberri Luzaideko Bikario Jaunak euskarara itzuli zuen Aita Gaspar Asteteren Giristino Dotrina, 1833. urtean inprentara bidaltzeko presatua zeukan eskuizkributik moldatua. Dotrinaren testu jatorrizkoa eta bere eskuz egina Eusko Legebiltzarreko Liburutegian aurkitzen da eta erakunde honek argitaratutako *Euskeraz idatzitako erlijio-liburuen errolda (XVII-XX mendea)* izenekoan 42. zenbakia daraman fitxan ikus daiteke. Hor aurkitzen den paper-multzoaren lehenbiziko orrian hau irakurtzen da: 1833 *Texto original del Catecismo de D. Francisco Echeverri, párroco de Valcarlos*, eta baita honako hau ere: *Correspondencia Sr. Goicoa 1832-3 Documento 1.º*. Baina dotrinaren testuaz gainera ikus ere daitezke hiru karta inprimatzeko baimenaren ardiesteari dagozkionak¹, eta horietarik bat Luzaideko Bikarioak berak egina eta dotrinaren testua ere bere eskuz egina dela erakusten diguna. Bestalde, paper guzti horien jabe zen Goicoa Jaun hori berori da karta eta agiri horietan ageri den *Provisor y Vicario General de Pamplona* eta *Auditor honorario de la Rota* tituluekin jantzia datorren pertsona, *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*-n dagoen lekuan² irakurtzen denetik atera daitekeenez:

«GOICOA, Casildo de. Eclesiástico navarro, nacido en Villanueva de Araquil el 9 de abril de 1803. Obtuvo el título de Doctor en Derecho Canónico por la Universidad de Huesca. Ejerció diversos cargos en la diócesis de Pam-

---

(1) Ikus paper horiek lan honen azken aldera.

(2) Cuerpo A. Diccionario Enciclopédico Vasco, vol. XVI, 182.or.

plona: Fiscal general (1827) y provisor y vicario general del Obispado, rector del Seminario (1832), Auditor de la Rota de la Nunciatura, Administrador económico de la diócesis (1850), canónigo de la catedral (1860), arcediano (1862) y examinador sinodal. Fue además miembro de la Junta Provincial de Beneficencia entre 1862 y 1864. Falleció en Pamplona el 20 de diciembre de 1886. Ref. Pz. G.: «E.B.N.», t. VII, p. 17».

Paperak jaso eta gorde egin ziren baina ez dirudi azkenean ere Luzaideko Bikarioaren itzulpen honek, inprimatzeko prestaturik zegoelarik ere, behar zuen baimena lortu zuenik eta, beraz, bere garaian moldezko letretan bederen zabaldua eta ezaguna izan zenik ere.

Señor Mag.^o

Don Domingo Parricante Prior de gr.^{ta} Fran.^{ca} de
Arzobispo
voss, vicario de la Diócesis parroquial de la villa de
Santcarlos; dice, que deseando proporcionar á los habitan-
tes de ese País y sus cercanías un método para la instruc-
cion en las Doctrinas del P. Estete dispuso por sí mismo
la traducion de ellas al idioma bascongado, acomodan-
dolo en sus expresiones á las mas usuales del País para
las mas fácil comprehension, y habiéndolo remitido al Pro-
visor y vicario general de este Obispado para que te-
niese las traducciones, y habiéndolas conformes las
autorizadas á su defendido para su impresion, ha me-
recido en contestacion á esos suplicas su aprobacion, en
quanto concierne hallarse correctas y conformes la tra-
duccion presentada con las que escribió en castellano
el P. Estete, y muy acomodadas al lenguaje de aquel
País, y que para su impresion puede acudir á nues-
tro Consejo como lo haceis acompañando un expediente
de las obras; y

Sup. a Sr. Mag.^o de C. que previa consulta
del Prior y vicario general de este Obispado ó de la
personas que se rivas nombran nuestro Consejo, se le an-
ceda el permiso necesario para la impresion de las

reporida traducción de la Divina al D. Arzobispo en los
terminos espuestos por mi defendido y pide justicia. Ber-
nardo Barricarte. _____

Decreto. — Pasa al Sr. Provisor con el competente oficio para
que disponga se censure la obra. _____

auto. — lo mando así el Consejo antes del despacho de hoy vein-
te y dos de Abril de mil ochocientos treinta y tres, es
que hago fe. Juan Campin a Genova Sec. ^{to} Abisp. Sub.

Por exc^{to} de Juan Campin a Genova Sec. ^{to} Abisp. Sub.

[1]

*Bici bedi Jesus.**Guiristino-doctrina*

*Aita Gaspar Astete Jesuitac erdaraz escriptua.
Escuararat itzulia D. Francisco Echeverri Valcarlosco
Bicarioac, emendaturic cembait othoitz eta gaucez,
Guiristino Fidelen instruccioneeco.*

Behar den licenciarequin.

*Iruñen.
.....etchean.
1833, urthean.*

---

[2]

Iracurzailea.

Ez da guizonic dudadezaquenic Doctrina Sainduaren eracustea behar den bezala ez dituela bere trebesiac, particularazqui nahi bada etzarri guiristinoen bihotcean eguiazco iaquitate hau grabaturic, ceinetaric bacarric baitaiteque ardietsi salbamendua: eta nola guizona baita Mundurat igorria Jaincoaz hunen sainduqui cerbitzatceco, eta bide huntaz Ceruaren ardiesteco, necesario zaizco, Jaincoaz beraz aguinduac izan zaizcon bezala, eracustea salbamenduarentzat behar dituen moien guciac. Yaquintasun ohoragarri hunen hedatceco guizonetarat, dira guehienic destinatuac arimen gomendua confidatu zaïoten Apezac, Trentoco Concilio Sainduac, eta Apostoluec eracusten daguten bezala. Animaturic izpiritu huntaz, eta bereciqui ene gomenduan Jaincoac etzarri dituen arimac errechquiago instruituac izaitea gatic Erligioneco eguinbidetan, publicatcen dut Doctrina hau Diocesa huntan erdaraz eracusten den Aita Asteteren Doctrinatic itzuliric, Herri huntan, eta bertce hainitcetan guehienic minzatcea costumacden den escuararat, ceintan aurquituren baitira emendatuac cembait othoitz eta gauza bertce doctrinaco liburuetan ez direnac. Balia zaite beraz, guiristinoa, liburu huntan, eta bertce hainitcetan causitcen diren eguiez izaiteco mundu huntaco urostasuna, eta bertceco Loria.

Becatari gucientzat abis ona.

<i>Utcı zazu becatorea</i>	<i>Utcı ditzagun bicio heïec</i>
<i>lehen baino lehen becatua,</i>	<i>ceinec gauzcaten galduric,</i>
<i>Urrun zaite ocasionetic</i>	<i>eta galda barcamendua</i>
<i>ceinetan zauden sarthua.</i>	<i>Jaincoari orai beretic.</i>

<i>Izan diteque gaurco gaban</i>	<i>Liburu huntan erraiten dena</i>
<i>zure ohatcean hiltcea,</i>	<i>sinhetsi eta eguizu,</i>
<i>bai ta ere bihar baino lehen</i>	<i>goza dezazun bethi Loria</i>
<i>ifernuetan causitcea.</i>	<i>han zaitecen descansatu.</i>

- [3] *Curutze Sainduaren ✠ seinalea gatic, gure ✠ etsaietaric libra gaitzatzu ✠ gure Jauna eta Jaincoa.*

Aitaren, eta Semearen ✠ eta Izpiritu Sainduaren icenean. Amen Jesus.

Aita gurea.

Aita gurea, Ceruetan zarena, erabil bedi sainduqui zure icena; ethor bedi zure erresuma; eguin bedi zure borondatea, Ceruan bezala lurrean ere; iguzu egun gure eguneco oguia: eta barca zagutzu gure zorrac, guc gure ganat zordun direnei barcatcen dioztegun bezala; eta ez gaitzatzula utz tentamen-dutan erortcera; bainan beguira gaitzatzu gaitcetic. Amen Jesus.

Agur Maria

Agur, Maria, graciaz bethea, Jauna da zurequin; benedicatua zare emazte gucién artean, eta benedicatua da zure sabeleco fruitua Jesus. Maria Saindua, Jaincoaren Ama, eguizu othoitz gu becatoreentzat, orai eta gure heriotceco orenean. Amen Jesus.

Credo'a.

Sinhesten dut Jainco Aita bothere gucia duena baithan, Ceruaren eta Lurraren creatzailean; eta Jesu-Christo haren seme bacar gure Jauna baithan; cein contcebitu baitcen Izpiritu Sainduaren berthutez, sorthu cen Maria Birgina ganic; pairatu zuen Pontcio Pilatosen manuaren azpian; curutceficatu zuten, hil cen eta ehortci zuten; ïautsi cen Ifernuetara, hirur-garren egunean ïeiqui cen biciric hilen artetic; igaran cen Ceruetara, han dago ïarriric Jainco Aita bothere gucia duenaren escuinean; hantic ethorrico

- [4] *da bicien eta hilen ïüiatcera. Sinhesten dut Izpiritu Saindua baithan; Eliza Catolico Sainduan; Sainduen comunionean; becatuen barcamenduan; Haraguiaren phiztean; bethi irau-nen duen bicitcean. Amen*

Salve'a.

Jaungoicoac salba zaitzala Erreguina; misericordiaren Ama: bicitce, ezttasuna, eta gure esperantza. Jaungoicoac salba zaitzala. Zure deiez gaude Ebaren ume desterratuac; zu gana gaude suspiroz, sendimenduz, eta nigarrez nigarrezco lecu huntan. Hea bada, Andrea, gure Arartecoa itzul zatzu gu gana zure begui misericordioso horiec. Eta desterru hunen ondoan eracuts zaguzu Jesus, zure sabeleco fruitu benedictua. ¡O clementisima! ¡O piadosa! ¡O Birgina Maria eztia! Othoitz eguizu gu gatic, Jaincoaren Ama Saindua, izan gaiten digno ardiesteco Jesu Christoren promesac. Amen

Cofesio ienerala.

Ni becataria cofesatcen nitzazio Jainco Aita bothere gucia duenari, Maria bethi Birgina dohatsuari, Micael Arcangelu dohatsuari, Joanes-Batista dohatsuari, Petri eta Paulo Apostolu Sainduei, Saindu guciei, eta zuri ene Aita Izpirituala, ceren eguin baitut sobera becatu, gogoz, hitcez eta obratz; ene faltaz, ene faltaz, ene falta handiaz: hartacotz othoitz eguiten diot Maria bethi Birgina dohatsuari, Micael Arcangelu dohatsuari, Joannes-Batista dohatsuari, Petri eta Paulo Apostolu Sainduei, Saindu guciei, eta zuri ene Aita Izpirituala, eguin dezozen enetzat othoitz gure Jainco Jaunari.

[5]

Contricionezco acta.

Jesu-Christo ene Jauna, Jainco eta Guizon eguiatzcoa, ene Creatzailea eta Erredemtorea, Zu zarena gatic, eta ceren maithatcen zaitudan gauza gucien gainetic, damu dut, Jauna, bihotz gucitic Zu ofensatuaz: hartcen dut borondate fermu bat ez guehiago becuric eguiteco; cofesatceco eta emanen zautan penitentiaren complitceco, eta apartatceco becatu eguiteco occasione gucietaric. Esqueintcen dauzquitzut ene bicia, obra, eta nequeac ene becatuen satisfacionetan, eta confidatcen dut zure borondate, eta misericordia finic gabecoan barcatuco dazquidatzula zure odol preciatu, Pasione, eta heriotcearen merecimenduen gatic, eta emanen dautazula gracia hobequi bicitceco, eta irauteco zure cerbitzu sainduan heriotceco orduraino. Amen.

Hamar manamenduac

Jaincoaren Legueco Manamenduac dira hamar. Lehenbico hirurac Jaincoaren ohoreari zaizconac; eta bertce zazpiac lagun proximoaren progotchuari.

Lehenbicoa: Jaincoa maithatcea gauza gucien gainetic.

Bigarrena: Haren icen saindua ez iuramentatcea banoqui.

Hirurgarrena: Igandeac eta Bestac santificatcea.

Laurgarrena: Aita eta Ama ohoratcea.

Bortzgarrena: Nehor ez hiltcea.

Seigarrena: Luxuriaric ez eguitea.

Zazpigarrena: Ez ebastea.

Zorcigarrena: Falsu destimonioric ez alchatcea; ez eta ere guezurric erraitea.

Bederatcigarrena: Bertceren (1) esposic ez desiratcea.

Hamargarrena: Bertceren gauzaric ez gaizqui desiratcea.

Hamar Manamendu hoc cerratcen dira bietan;

[6] *Jaincoaren cerbitzatcen eta maithatcen gauza gucien gainetic, eta lagun proximoa guharen burua (2) bezala. Amen.*

Manamendu berac bertce (3) guisaz.

1. *Jainco bat adora zazu, halaber maitha osoqui.*
2. *Juramenturic zuc ez duzu, ez cinic eguinen banoqui.*
3. *Igandeac beguira zatzu, Jauna ere cerbitza debotqui.*

---

(1) Letra bakar baten lekuan, lehen segurutik -c- soila idatzia zuena -tc- jarriaz zuzendu du. Orobat egin du azpiko lerroan datorren *Bertceren*-ekin ere.

(2) *-haren buruac* ikusten ez den zerbaiten gainean zuzendua dago, beste zenbaitetan ere gertatuko den bezala.

(3) Hemen ere lehen hitz honetan berean egin duen zuzenketa egin du, baina ez ordea azpian datozen 7., 9. eta 10. manamenduetako *bertceren*-etan, zeinak lehenbizitik baitaude horrela idatziak. Esan dezagun zuzendu beharrekook baino zuzenkatarik behar ez dutenak hagitzez gehiago direla testu guzian zehar eta aurrerantzean ez da *bertce*- zuzenduen berri ipiniko.

4. *Aita eta Ama ohora zatzu, bici zaitecen lucequi.*
5. *Nehor obraz hilen ez duzu, ez borondatez gaistoqui.*
6. *Paillardiza eguinen ez duzu, obraz ez gogoz liquisqui.*
7. *Bertcerena ebatsico ez duzu, ez guardatuco iniustoqui.*
8. *Lecucotasunic ez duzu, ez hitz erranen falsuqui.*
9. *Bertceren esposic ez duzu, desiratuco lizunqui.*
10. *Guthicia izanen ez duzu, bertceren onaren gaizqui.*

Articulu Fedezcoac.

Articulu Fedezcoac dira hamalaur: lehenbico zazpiac Jaincotasunari zaizconac; eta bertce zazpiac Jesu-Christo Jainco eta Guizon eguiazcoaren Guizatasun Sainduari.

Jaincotasunari zaizconac dira hoc.

Lehenbicoa: Sinhestea Jainco bat bacarra guciz botheretsuan

Bigarrena: Sinhestea dela Aita.

Hirugarrena: Sinhestea dela Semea.

Laurgarrena: Sinhestea dela Izpiritu Saindua.

Bortzgarrena: Sinhestea dela Creatzailea.

Seigarrena: Sinhestea dela Salbatzailea.

Zazpigarrena: Sinhestea dela Lorificatzailea.

Guizatasun Sainduari zaizconac dira hoc.

Lehenbicoa: Sinhestea Jesu-Christo gure Jauna guizon bezala izan cela contcebitua Izpiritu Sainduaren obraz eta graciaz.

[7] *Bigarrena: Sinhestea sorthu cela Birgina Maria Saindua ganic, guelditcen celaric hau Birgina erdi aitcinean, erditcean, eta erdi ondoan.*

Hirurgarrena: Sinhestea errecibitu cituela heriotcea eta Pasionea gu becatariac salbatcea gatic.

Laurgarrena: Sinhestea iausti cela Ifernuetara eta athera cituela haren ethorce sainduaren beguira zauden arimac.

Bortzgarrena: Sinhestea phiztu cela hilen artetic hirugarren egunean.

Seigarrena: Sinhestea igaran cela Ceruetara, eta dagola iarri-ric Jainco Aita guciz botheretsuaren escuineco aldean.

Zazpigarrena: Sinhestea ethorrigo dela bicien eta hilen iuia- tcerac: onei emateco Loria, ceren beguiratu cituzten haren Manamendu Sainduac; eta gaistoei seculaco pena, ceren etcituzten beguiratu.

Guiristino Doctrinaren declaracionea galdeguinez eta ihar- detsiz

Galdeguiten dut. Guiristino zare?

Ihardesten dut. Bai, Jaincoaren graciaz.

G.—Noren ganic izan cinduen Guiristinoaren icen Saindu hori?

I.—Jesu-Christo gure Jauna ganic.

G.—Cer erran nahi du Guiristinoa?

I.—Christoren Guizona.

G.—Cer aditcen duzu Christoren Guizonaz?

I.—Jesu-Christoren fedea duena Bathaioan errecibituric, eta obligatua dena haren cerbitzu Saindura.

G.—Cein da Guiristinoaren seinalea?

I.—Curutce Saindua.

G.—Cergatic?

I.—Cergatic baita Christo curutceficatuaren itchura, ceintan erosi

[8] *baiguintuen.*

G.—*Cembat guisatara Guiristinoac eguiten du seinale hori?*

I.—*Bietara, Jauna.*

G.—*Cein dira?*

I.—*Ceinatcea, eta santiguatcea.*

G.—*Cer da ceinatcea?*

I.—*Escuineco escuco erhi behatzaz hirur Curutze eguitea, lehenbicioa copetan, bigarrena ahoan, hirugarrena bulharretan, mintzatcen garelatic Jainco gure Jaunarequin.*

G.—*Eracuts nola?*

I.—*Curutze Sainduaren ✠ seinalea gatic, gure ✠ etsaietatic libra gaitzatu ✠ gure Jauna eta Jaincoa.*

G.—*Certaco ceinatcen zare copetan?*

I.—*Jaincoac libra gaitzan pentsamendu gaistoetatic.*

G.—*Certaco ahoan?*

I.—*Jaincoac libra gaitzan hitz gaistoetatic.*

G.—*Certaco bulharretan?*

I.—*Jaincoac libra gaitzan obra eta desira gaistoetatic.*

G.—*Cer da santiguatcea?*

I.—*Escuineco escuco bi erhiez curutze bat eguitea, copetatic bulharretaraino (4), ezquerreco sorbaldatic escuinecoraino, mintzatcen garelatic Trinitate guciz Sainduarequin.*

G.—*Eracuts nola?*

I.—*Aitaren eta Semearen ✠ eta Izpiritu Sainduaren icenean. Amen.*

G.—*Noiz eguin behar duzue Curutcearen seinale hori?*

I.—*Cerbait obra on eguiten hasten garelatic, edo aurquitcen garenean beharra, tentamendu edo peilian; particulazqui ohatcetic ieiquitcean, etchetic atheratcean, Elizan sartcean, iatean eta locartceacoan (5).*

G.—*Certaco hainbertce aldiz?*

I.—*Ceren lecu eta dembora gucietan gure etsaiec atacatcen*

(4) Hemen *bulharretaino* zuen idatzirik eta *-ra-* tartekatuaz osatzen du; ik. testuaren azkenean inprimatzailearentzat prestaturik zituen oharra, non *bulharretaraino* jartzeko agintzen baitu, horrela *h* gabe.

(5) Tarteko *-r-* gabe, behar bada aurreko hiru *-ea-* horien oihartzunez. Ik. 9. oharra.

[9] *eta etsecutatcen baiguituzte.*

G.—*Cer etsai dire horiec?*

I.—*Mundua, Demonioa, eta Haragua.*

G.—*Beraz Curutceac badu berthutea etsai horien contra?*

I.—*Bai, Jauna.*

G.—*Nondic du berthute hori?*

I.—*Jesu-Christoc bere heriotceaz Curutcean garaitu cituela-coz.*

G.—*Adoratcen duzularic Curutcea, nola erraiten duzu?*

I.—*Adoratcen zaitugu Christo, eta benedicatcen, ceren zure Curutze Sainduaz erosi duzun mundua.*

Guiristino Doctrinaren berezgunea.

Icusi dugu Guiristinoa zarela Guiristinoaren icen eta seinaleaz: erran zadazu orai.

G.—*Cembat gaucen iaquitera obligatua da Guiristinoa heltcen delaric adimendura?*

I.—*Laur gauza.*

G.—*Cein dire?*

I.—*Yaquitea cer behar duen sinhetsi, cer galdeguin, cer obratu, eta cer errecibitu.*

G.—*Nola iaquinen du, cer behar duen sinhetsi?*

I.—*Daquizquiellaric Credo'a, edo Articulu fedezcoac.*

G.—*Nola iaquinen du, cer behar duen galdeguin?*

I.—*Daquizquiellaric Aita gurea, eta Elizaco bertce othoitzac.*

G.—*Nola iaquinen du, cer behar duen obratu?*

I.—*Daquizquiellaric Jaincoaren legueco Manamenduac, Eliza Ama Sainduarenac, eta Obra Misericordiazcoac.*

G.—*Nola iaquinen du, cer behar duen errecibitu?*

I.—*Daquizquiellaric Eliza Ama Sainduaren Sacramenduac.*

[10] *Doctrinaren lehenbicico Phartea, ceintan eracusten baitira Credo'a, eta Articulu fedezcoac.*

- G.—Errazu: Norc erran zuen Credo'a?
- I.—Apostoluec, Jauna.
- G.—Certaco?
- I.—Gu Fede Sainduan informatceco.
- G.—Eta zuc certaco erraiten duzu?
- I.—Guiristinoec dugun Fede hunen cofesatceco.
- G.—Cer da Fedea?
- I.—Icusi ez duguna sinhestea.
- G.—Icusi cinuen zuc Jesu-Christo sortcen?
- I.—Ez, Jauna.
- G.—Icusi cinuen hiltcen, edo Ceruetara igaraiten?
- I.—Ez, Jauna.
- G.—Sinhesten duzu?
- I.—Bai, Jauna, sinhesten dut.
- G.—Cergatic?
- I.—Cergatic Jaincoac hala errebelatu baitu Eliza Ama Sainduari, eta hunec hala eracusten guri.
- G.—Cer gauza dira Guiristino bezala dauzcatzunac, eta sinhesten dituzunac?
- I.—Erromaco Eliza Ama Sainduac dauzcanac, eta sinhesten dituenac.
- G.—Cer gauza dira zuc, eta harc dauzcatzuenac, eta sinhesten dituzuenac?
- I.—Articulu Fedezcoac principalqui, Credo'an dauden bezala.
- G.—Cer gauza dira Articulu Fedezcoac?
- I.—Dira Fedearen Misterioic principalenac.
- G.—Certaco dira Articulu Fedezcoac?
- I.—Ezagutceco Jainco gure Jauna, eta Jesu-Christo gure

[11] *Erredentorea.*

G.—Nor da Jaincoa?

I.—Da gauzaric escelentena eta miragarriena, erran eta pentsa ez daitequena; Jaun bat guciz ona, botheretsua, iaquintsuna, iustoa, gauza gucien hastapena, eta acabantza.

G.—Nor da Trinitate Saindua?

I.—Da Jainco bera, Aita, Semea, eta Izpiritu Saindua, hirur presuna distintoac, eta eguiazco Jainco bat bacarra.

G.—Aita Jainco da?

I.—Bai, Jauna.

G.—Semea Jainco da?

I.—Bai, Jauna.

I.—Izpiritu Saindua Jainco da?

I.—Bai, Jauna.

G.—Hirur Jainco dire?

I.—Ez, Jauna; Jainco eguiazco bakar bat baicic.

G.—Aita Semea da?

I.—Ez, Jauna.

G.—Izpiritu Saindua da Aita edo Semea?

I.—Ez, Jauna.

G.—Cergatic?

I.—Ceren Presunac distintoac dire, eguiazco Jainco bakar bat izanic ere.

G.—Nola da Jaincoa guciz Botheretsua?

I.—Ceren bere botherearequin bacarric eguiten baitu nahi duen gucia.

G.—Nola da Creatzailea?

I.—Ceren ez deusetaric eguin cituen gauza guciac.

G.—Nola da Salbatzailea?

I.—Ceren emaiten baitu gracia, eta barcatcen becatuac.

G.—Nola da Lorificatzailea?

I.—Ceren emaiten baitu Loria irauten duenari haren gracion.

[12] *G.—Jaincoac badu guc bezala gorputz itchuratic?*

I.—Jainco bezala ez, ceren baita Izpiritu hutsa; bana bai Guizon bezala.

G.—Trinitateco hirur presunetaric cein eguin cen Guizon?

I.—Bigarrena, cein baita Semea.

G.—Aita eguin cen Guizon?

I.—Ez, Jauna.

G.—Izpiritu Saindua eguin cen Guizon?

I.—Ez, Jauna.

G.—Cein bada?

I.—Bacarric Semea, cein Guizon eguinic deitzen da Jesu-Christo.

G.—Beraz hau, nor da Jesu-Christo?

I.—Da Jainco biciaren Semea, guri bicitzen eracustea gatic, eta gure erredimitcea gatic Guizon eguin cena.

G.—Cer erran nahi du Jesus?

I.—Salbatzailea.

G.—Certaric salbatu guintuen?

I.—Gure becatutic, eta demonioaren gathibotasunetic.

G.—Cer erran nahi du Christoc?

I.—Ungitua, complitua, edo ganzutua.

G.—Certaz izan cen ungitua?

I.—Izpiritu Sainduaren dohainez eta graziez.

G.—Jesu-Christo gure Jauna, nola izan cen contcebitua, eta sorthu cen Ama Birginaren ganic?

I.—Obratuz Jaincoac naturazgoragoaqui eta milagroqui.

G.—✠ Nola izan cen obra milagrozo hura?

I.—✠ Izpiritu Sainduac Ama Birginaren entrainetaco odolic garbienaz formatu zuen gorputz bat; ez deusetaric creatu zuen arima bat; arima eta gorputz hura elgarrequin unituric iuntatu ciren Trinitateco bigarren presunari, eta orduartio Jainco baicic etcena guelditu cen

[13] Jainco eta Guizon eguinic.

G.—Christoren Ama bethi bici izan cen Birgina?

I.—Bai, Jauna, bethi Birgina.

G.—Cergatic hil nahi izan zuen Curutcean?

I.—Gu becatutic eta heriotcetic libratcea gatic.

G.—Cer aditcen duzu Jesu-Christo hil ondoan iausti cen Ifernuaz?

I.—Ez dut aditcen condenatuac dauden lecu hura, baicic iustuac zauden Limboa, deitzen baita Abrahamen Senoa.

G.—Nola iausti cen?

I.—Arima unituric Jaincotasunari.

G.—Eta haren gorputza nola guelditu cen?

- I.—Unituric Jaincotasun berarequin.*
G.—Nola phiztu cen hirugarren egunean?
I.—Haren gorputza eta Arima loriaz bethea iuntatcen cirelaric elgarrequin behin ere ez hiltceco.
G.—Nola igaran cen Ceruetara?
I.—Bere berthutez.
G.—Cer erran nahi du «han dagola iarriric Aita eternalaren escuineco aldean»?
I.—Jainco bezala Aitac bezambat loria duela, eta Guizon bezala bertce guciec baino guehiago.
G.—Noiz ethorrico da bicien eta hilen iuiatcera?
I.—Munduaren acabantzan.
G.—Eta orduan behar dute hil guciec erresucitatu?
I.—Bai, Jauna, izan cituzten gorputz eta arima berequin.
G.—Cer sinhesten duzu erraiten duzuenan «sinhesten dut Sainduen Comunionean»?
I.—Guiristino fidel guciec dutela pharte bertcen ontasun izpiritualetan, gorputz baten menbroac bezala, cein baita Eliza.
G.—Cer da Eliza?
I.—Da Guiristino fidel gucien iunta, ceinen burua baita (6) Erromaco Aita Saindua.

- [14] *G.—Nor da Aita Saindua?*
I.—Da Erromaco Apez (7) Nausia, lurrean Christoren Bicariora, ceini guciac baiguira obligatuac obeditecera.
G.—Credo'az eta Articuluez berzalde, sinhesten duzu bertce cembait gauza?
I.—Bai, Jauna, Escritura Sainduan dagon gucia, eta Jaincoac bere Elizari errebelatu dion gucia.
G.—Cer gauza dira horiec?

---

(6) *baita geroztik tartekatua da; ik. Notas para el impresor.*

(7) *h geroztik tartekatzen du; ik. Notas... non Apezac behar duela baitio.*

I.—Hori ez niri galdegin, ceren naicen ignoranta. Eliza Ama Sainduac baditu Dotorrac, iaquinen dutenac ihardesten.

M. Ongui diozu, Dotorrei zaiela, eta ez zuri, condu emaita Fedezco gauza guciez. Asqui da zuretzat Articulu Fedezcoez emaita, Credo'an dauden bezala.

Doctrinaren bigarren Phartea; ceintan eracusten baitira cer behar den galdegin, eta Eliza Ama Sainduaren othoitzac.

Icusi dugu nola daquizun cer behar duzun sinhetsi, baita lehenbico gauza: goacen bigarrenera, cein baita iaquitea cer behar den galdegin.

G.—Errazu: Norc erran zuen Aita gurea?

I.—Jesu-Christoc, Jauna.

G.—Certaco?

I.—Guri othoitz eguiten eracusteco.

G.—Cer da othoitzac?

I.—Da Jaincoari bihotza alchatcea, eta faboreac escatcea.

G.—Aita gurea erraiten duzularic norequin mintzo zare?

I.—Jainco gure Jaunarequin.

G.—Non da Jainco gure Jauna?

I.—Lecu gucietan; particulazqui Ceruan eta Aldareco Sacramendu Sainduan.

G.—Cein da othoitzetan den hoberena?

I.—Aita gurea, Jauna.

[15] *G.—Cergatic?*

I.—Cergatic Jesu-Christo berac erran baitzuen bere ahoz, Apostoluec escaturic.

G.—Cergatic guehiago?

I.—Cergatic baititu zazpi petitione caritatean fundatuac.

G.—Cein dire?

I.—Lehenbicoa, erabil bedi sainduqui zure icena.

G.—Cer galdeguiten duzu petitione hortan?

I.—*Jaincoaren Icena izan daïela ezagutua, eta ohoratua mundu gucian.*

G.—*Cein da bigarrena?*

I.—*Ethor bedi zure erresuma.*

G.—*Cer galdeguiten duzu peticione hortan?*

I.—*Jaincoac erreina dezala hemen lurrean gure arimetan graziaz, eta guero eman dezagula bere Loria.*

G.—*Cein da hirugarrena?*

I.—*Eguin bedi zure borondatea, Ceruan bezala lurrean ere.*

G.—*Cer galdeguiten duzu peticione hortan?*

I.—*Jaincoaren borondatea eguin dezagula lurrean gaudenec Ceruan dohatsuec eguiten duten bezala.*

G.—*Cein da laugarrena?*

I.—*Iguzu egun gure eguneco oguia.*

G.—*Cer galdeguiten duzu peticione hortan?*

I.—*Eman ditzagula Jaincoac gorputceco conbeni den mantenamendua; arimaco gracia izpiritualac eta Sacramenduac.*

G.—*Cein da bostgarrena?*

I.—*Barca zagutzu gure zorrac, guc gure ganat zordun direnei barcatcen dioztegun bezala.*

G.—*Cer galdeguiten duzu peticione hortan?*

I.—*Jaincoac barca ditzagula guharen (8) becatuac, hala nola guc barcatcen baititugu gure gaizqui eguilei.*

G.—*Cein da seigarrena?*

[16] I.—*Ez gaitzatzula utz tentamendutan erortcera.*

G.—*Cer galdeguiten duzu peticione hortan?*

I.—*Jaincoac ez gaitzala utz erortcera, ez eta ere consentitcera demonioac becatuan erortcera (9) gatic ecartcen dituen pentsamendu, eta tentacione gaistoetan.*

G.—*Cein da zazpigarrena?*

(8) *-haren* ikusten ez den zerbaiten gainean zuzendua; ik. 2. eta 28. oharrak.

(9) Horrela, *-r-* eta *guzi*, beharbada aurreko bi *-era* horien oihartzunez; ik. 5. oharra.

I.—Bainan beguira gaitzatzu gaitcetic.

G.—Cer galdeguiten duzu peticione hortan?

I.—Jaincoac libra gaitzala arimaco eta gorputceco peil, eta gaitz gucietaric.

G.—Cergatic erraiten duzu lehenic «Aita gurea Ceruetan zarena»?

I.—Jaincoari bihotza alchatceco, eta galdeguiteco umilitate eta confidantzarequin.

G.—Cer erran nahi du «Amen» azquenean erraiten duzun hitz harc?

I.—Hala izan daïela.

G.—Cer othoitz eguiten diozu principalqui Ama Birginari?

I.—Agur Maria, eta Salve'a.

G.—Norc erran zuen Agur Maria?

I.—Aingueru San Gabrieleac ethorri celaric Ama Birginaren salutatcera.

G.—Norc erran zuen Salve'a?

I.—Eliza Ama Sainduac du errecibitua.

G.—Certaco?

I.—Ama Birginari faboreac galdeguiteco.

G.—Agur Maria edo Salve'a erraiten duzunean norequin mintzo zare?

I.—Birgina Maria Sainduarequin.

G.—Nor da Birgina Maria Saindua?

I.—Da Andre bat berthutez bethea, Jaincoaren Ama dena, eta dagona Ceruan.

[17] G.—Eta Aldarean dagona nor da?

I.—Da Ceruan dagonaren itchura eta imagina bat.

G.—Certaco dago Aldarean?

I.—Hura icustearrequin orhoit gaitecen Ceruan dagonaz, eta haren itchura eta iduria delacoz eguin dezogun erreberentcia.

M. Bada hau bera eguin behar duzu bertce Sainduen imaginei eta erliquiei.

G.—Eguin behar dugu othoitz Aingueruei (10) eta Sainduei?

I.—Bai, Jauna, gure arartecoei bezala.

G.—Cer gauza dira Aingueruac?

I.—Dira Izpiritu dohatsu batzu Jaincoaz Ceruan gozatcen daudenac.

G.—Certaco Jaincoac creatu cituen?

I.—Eternitate gucian laudatceco eta benedicatceco.

G.—Certaco guehiago?

I.—Haren Ministro bezala goberna dezaten Eliza, eta guizonac guarda.

G.—Beraz zuc baduzu Aingeru guardiacoa?

I.—Bai, Jauna, eta bacotchac (11) badu berea.

M. Bada debocione handia izan zaïozu, eta hari gomenda zaitte egun oroz.

Doctrinaren hirugarren Phartea; ceintan eracusten baita cer behar den obratu.

Icusi dugu cer behar duzun sinhetsi, eta galdeguin; icus dezagun orai cer behar duzun obratu.

G.—Errazu: Cein da Jaincoaren Legueco lehenbico Manamendua?

I.—Jainco bat adora zazu, halaber maitha osoqui.

G.—Norc maithatcen du Jaincoa?

I.—Haren Manamenduac beguiratcen dituenac.

G.—Cer da Jaincoaren maithatcea osoqui?

[18] I.—Nahiago gauza guciac galdu, ecic Jaincoa ofensatu.

G.—Certara guehiago obligatcen gaitu Manamendu hunec?

---

(10) Ainguruei zuen lehenbizi idatzia eta geroztik du -e- tartekatzen; ik. *Notas...*

(11) *t* geroztik tartekatzen du, lehenago *bacochac* idatzia zuenari.

I.—Haren bacarric adoracera gorputceco eta arimaco erreberenciaric handienaz, sinhetsiz, eta esperantza hartuz haren baithan fede biciarequin.

G.—Norc becatu eguiten du Manamendu hunen contra?

I.—Sinhesten, edo adoratcen dituenac Idolac, edo Jainco falsuac.

G.—Norc guehiago?

I.—Supersticione, edo sorguinquerietan sinheste hartcen duenac, eta hetaz baliatcen.

G.—Cein da bigarrena?

I.—Juramenturic zuc ez duzu, ez cinic eguinen banoqui.

G.—Norc eguiten du iuramentu banoqui?

I.—Yuramentu eguiten duenac eguiaric, iusticiaric, eta beharric gabe.

G.—Eta becatu da creaturen gatic iuramentu eguitea banoqui?

I.—Bai, Jauna, ceren hetan eguiten zaio iuramentu Creatzaileari.

G.—Cer erremedio da iuramentu banoric ez eguiteco?

I.—Costumatcea erraitera ez, edo bai, Jesu-Christoc eracusten dagun bezala.

G.—Cein da hirugarrena?

I.—Igandeac beguira zatzu, Jauna ere cerbitza deboqui.

G.—Norc beguiratcen ditu Igandeac eta Bestac?

I.—Meza osoa entzuten duenac, eta beharric gabe trabailatcen ez denac.

G.—Cein da laugarrena?

I.—Aita eta Ama ohora zatzu, bici zaitecen lucequi.

G.—Norc ohoratcen ditu Aita eta Ama?

I.—Obeditcen, socorritcen, eta errespetatcen dituenac.

G.—Nor bertceric aditcen duzu Aita eta Amaren icenean?

I.—Nausiago direnac adinean, dignitatean, eta gobernuan.

G.—Cein da bortzgarrena?

[19] I.—Nehor obraz hilen ez duzu, ez borondatez gaistoqui.

G.—Cer manatcen da Manamendu huntan?

I.—Nehori gaizquiric ez eguita ez hitzez, ez obraz, ez eta ere desiraz (12).

G.—Cein da seigarrena?

I.—Paillardiza eguinen ez duzu, obraz ez gogoz liquisqui.

G.—Cer manatcen da Manamendu huntan?

I.—Izan gaitecela garbiac, eta castuac hitzez, obraz, eta pentsamenduz.

G.—Cein da zazpigarrena?

I.—Bertcerena ebatsico ez duzu, ez guardatuco iniüstoqui.

G.—Cer manatcen da Manamendu huntan?

I.—Ez quentcea (13), ez iduquitcea, ez eta ere nahi izaita bertceren gauza iabearen borondatearen contra.

G.—Cein da zorcigarrena?

I.—Lecucotasunic ez duzu, ez hitz erranen falsuqui.

G.—Cer manatcen da Manamendu huntan?

I.—Ez arinqui proximo lagunaz gaizqui iüiatcea, ez erraita, ez eta ere aditcea haren faltac.

G.—Norc becatu eguiten du Manamendu hunen contra?

I.—Arrazoinic gabe iüiamendu gaistoac eguiten dituenac; fama quentcen; segretua aguertcen, eta guezurra erraiten.

G.—Cer debeatcen da bederatci, eta hamargarren Manamenduan?

I.—Haraguzco placer, eta bertceren ontasunen desira gais-toac.

Eliza Ama Sainduaren Manamenduac dira bortz.

Lehenbicoa: Igande eta Bestetan Meza osoa entzutea.

Bigarrena: Urthean behin bederen cofesatcea, edo lehenago heriotceco peligroric uste badu, edo comuniatu behar badu.

Hirurgarrena: Bazco garizumacoetan comuniatcea.

Laurgarrena: Eliza Ama Sainduac manatcen duenean baururtcea.

(12) Azpian erdi ezabaturik dagoen *desircundez-i* atzizkia kendu eta *desiraz* utzi du.

(13) Letra bakar batentzako lekuan, lehen *-c-* soila zatekeenaren orde, *-ic-* jarriaz zuzendu du. Orobat egiten du beherago datorren *quentcen* forman eta beste zenbait alditan ere.

[20] *Bortzgarrena: Dechimac eta Primiciac Jaincoaren Elizari pagatcea.*

Elizaco Manamenduac bertce guisaz.

- 1.—*Meza Saindua entzun-ezazu, Besta Igandetan deboqui.*
- 2.—*Becatuac cofesa zatzu, urthean behin osoqui.*
- 3.—*Gorputz Saindua errecibi zazu, Bazcoz bederen umilqui.*
- 4.—*Garthac bijiliac barur zatzu, Garizuma ere osoqui.*
- 5.—*Dechimac Primiciac paga zatzu, Elizari zucenqui.*
- G.—*Certaco dira Manamendu hoc?*
- I.—*Jaincoaren Leguecoen hobequi beguiratceco.*

Obra misericordiazcoac dira hamalaur: Zazpi izpiritualac edo arimari zaizconac; eta bertce zazpi corporalac edo gorputzari zaizconac.

Zazpi izpiritualac, edo arimari zaizconac dira hoc.

Lehenbicoa: Ez daquienari eracustea.

Bigarrena: Behar duenari conseilu on emaita.

Hirurgarrena: Gaizqui dabilenaren correitcea.

Laurgarrena: Afrontuen barcatcea.

Bortzgarrena: Tristen consolatcea.

Seigarrena: Proximo lagunaren faltac, eta flaquezac pacienciarequin (14) sofritcea.

Zazpigarrena: Hilez, eta biciez Jaincoari othoitz eguita.

Zazpi corporalac, edo gorputzari zaizconac dira hoc.

Lehenbicoa: Eriac bisitatcea.

Bigarrena: Gose denari iatera emaita.

Hirurgarrena: Egarri denari edatera emaita.

Laurgarrena: Gathiboac (15) errescatatcea.

Bortzgarrena: Buluciac beztitcea.

Seigarrena: Pobre, eta Pelegrinei ostatu emaita.

(14) Hemen ere -tc- bikoitza geroztik zuzendua du.

(15) -h- tartekatuz zuzendu du; ik. Notas...

[21] Zazpigarrena: *Hilac ehortzea.*

G.—*Cergatic deithcen (16) dira obra misericordiazcoac?*

I.—*Ceren ez baitira zor iusticiaz.*

G.—*Noiz obligaturen dute becatuaren azpian?*

I.—*Guizon iaquintsunec behar handia dela iüiatcen dutenean.*

Doctrinaren laurgarren Phartea; ceintan eracusten baitira errecibitu behar diren Sacramenduac.

Icusi dugu cer behar duzun sinhetsi, galdeguin, eta obratu; icus dezagun orai cer behar duzun errecibitu.

G.—*Errazquitzu Sacramenduac?*

I.—*Eliza Ama Sainduaren Sacramenduac dira zazpi: Lehenbico bortzac dira beharrezcoac, obraz, edo desiraz errecibitu behar direnac, ceinac gabe ecin salba daiteque guizona uzten baditu mesprechuz (17) bertce biac dira borondatezcoac.*

Lehenbicoa: Bathäioa.

Bigarrena: Confiracionea.

Hirurgarrena: Penitencia.

Laurgarrena: Comunionea.

Bortzgarrena: Oliadura.

Seigarrena: Ordena.

Zazpigarrena: Ezcontza.

G.—*Cer dira Sacramenduac?*

I.—*Dira seinale agueri diren batzu Jesu-Christo gure Jau-nac (18) establituac hetaz guri emaiteco bere gracia eta berthuteac.*

G.—*Cer da gracia?*

---

(16) Horrela ageri da baina *-h-* sartzeko geroztik osatua beste hanbatetan bezala; ik. *Notas...* Haatik, batzutan *-h-* tartekatu gabe uzten du eta, bestalde, behin bederen, 29. orrialdean, *h-*rekin dakar lehenbizitik idatzia. Cf., grafiarako, *berechzten, othoitzen, bortitztua, hotztasuna.*

(17) Hitz hau ez zuen lehenbizitik horrela idatzia, aurrenean eta aka-baeran beste zerbaiten gainean zuzendua baitago; ik. 27. oharra.

(18) *Jaunaz establituac* zegoen lehen eta *-z* instrumentalaren ordez *-c* ergatiboa jarri du.

I.—Izaitte dibino bat eguiten duena guizona Jaincoaren seme, eta Ceruco primu (19).

G.—Cer berthute emaiten dituzte Sacramenduec graciarequin batean?

I.—Principalqui hirur Theologalac, eta Dibinoac.

[22] G.—Cein dira?

I.—Fedea, Esperantza, eta Caritatea.

G.—Cer da Fedea?

I.—Icusi ez duguna sinhestea, Jaincoac hala errebelatu due-lacoz (20).

G.—Cer da Esperantza?

I.—Esperatcea Ceruco Loria Jaincoaren gracia, eta gure obra onen medioz (21).

G.—Cer da Caritatea?

I.—Jaincoaren maithatcea gauza gucien gainetic, eta lagun proximoa gure buruac bezala: heiei eguinez, hec guri eguitea nahi guinuquena.

G.—Certaco da Bathäioco Sacramendua?

I.—Becatu originalaren quentceco (22), eta bertce edo cein (23) becatu aurquitcen direnen bathäiatcen denaren baithan.

G.—Cer da becatu originala?

I.—Da gure Aita Adan, eta Ama Ebaren ganic sortcez ecartcen dugun becatu bat.

G.—✠ Nornahic bathäia dezaque behar orduan?

I.—✠ Bai, Jauna.

G.—✠ Cer eguin behar da ontsa bathäiatceco?

(19) Hemen *i* e-ren tokian zuzendua dagoela dirudi; ik. 30. oharra.

(20) *-cotz* zuen lehenago idatzirik, beste zenbait alditan ikusten den bezala.

(21) Hitz honen aurrean *bithartez* ikus daiteke parentesi artean eta ezabaturik.

(22) *-t-* geroztik tartekatua.

(23) Horrela ageri da, bereizirik. Aldiz, beherago, *beharduenaren* ikus daiteke loturik idatzia.

I.—✠ *Ur naturala ichuri behar da bethaïatua izan beharduenaren buruaren gainera, erraiten delaric dembora berean «Nic bathaïatcen haut Aitaren, eta Semearen, eta Izpiritu Sainduaren icenean. Halabiz».*

G.—*Certaco da Confiracioneco Sacramendua?*

I.—*Da confirmatceco, eta bortizteco bathaïoan errecibitu guinduen fedean.*

G.—*Certaco da Penitentciaco Sacramendua?*

I.—*Bathaïatuz gueroz eguin becatuen barcatceco.*

G.—*Cer becatu dira horiec?*

I.—*Dira mortalac, eta benialac.*

[23] G.—*Cer da becatu mortala?*

I.—*Da erraitea, eguitea, pentsatcea (24), edo desiratcea Jaincoaren Leguearen contra gauza handian.*

G.—*Cergatic, deithcen da mortala?*

I.—*Ceren hiltcen baitu eguiten duenaren arima.*

G.—*Cer pharte ditu Penitentciaco Sacramenduac becatu mortalaren quentceco?*

I.—*Hirur, Jauna.*

G.—*Cein dira?*

I.—*Bihotceco dolorea, ahozco cofesionea, eta obrazco satisfacionea.*

G.—*Becatu mortalean erortcen den aldi oroz cofesatu behar dea. berheala becatua barcatcecoz (25)?*

I.—*On litzateque, bainan ez da necesario.*

G.—*Cer eguin behar du beraz?*

I.—*Izan behar du bere becatuez eguiazco urriquemendu bat hobequi bicitceco proposituarequin, eta cofesatceco Eliza Ama Sainduac manatcen duen demboran.*

G.—*Cer da becatu beniala?*

(24) *-ts*, letra baten —hots s soilaren— tokian zuzendua. Orrialde honetan berean, behe-rago, agertzen den *pentsatcea*-rekin gauza bera egin du.

(25) Hemen ere lehen ikusi dugun bezala, *-z -tz* bukaeraren gainean zuzendua dago. Beste leku batzutan *-z dakar* lehenbizitik.

I.—*Da erraitea, eguitea, pentsatzea, edo desiratzea Jaincoaren Leguearen contra gauza chipian.*

G.—*Cergatic deithcen da beniala?*

I.—*Ceren guizona hartan aisa erortcen baita, eta aisa barcatcen baitzaio.*

G.—*Cemba gauzaz barcatcen zaio?*

I.—*Bederatciz, Jauna.*

G.—*Cein dira?*

I.—*Lehenbicicoa: Meza entzuteaz.*

Bigarrena: Comunitateaz.

Hirurgarrena: Ni becataria erraiteaz.

Laurgarrena: Aphezpicuaren (26) benedicioneaz.

[24] *Bortzarrena: Ur benedicatuaz.*

Seigarrena: Ogui benedicatuaz.

Zazpigarrena: Aita gurea erraiteaz.

Zorcigarrena: Predicu aditceaz.

Bederatcigarrena: Bulharrac ioz Jaincoari barcamendu galdeguiteaz.

G.—*Certaco da Comunioneo Sacramendua?*

I.—*Errecibitcen delaric dignoqui, izan dadin gure arimen hazgarria, eta emenda dezan gracia.*

G.—*Cer errecibitcen duzu Comunioneo Sacramendu Sainduan?*

I.—*Jesu-Christo Jainco, eta Guizon eguiatzcoa, Aldareo Sacramendu Sainduan errealqui dagona.*

G.—*Certaco da Oliaduraco Sacramendua?*

I.—*Hirur gaucetaco.*

G.—*Cein dira?*

I.—*Lehenbicicoa: Becatuaren mancha eta erliquien quentceco.*

Bigarrena: Arimari indar emaiteco etsaïaren tentacionen contra.

Hirurgarrena: Gorputzari osagarria emaiteco combeni bazaio.

---

(26) *h* geroztik tartekatua; ik. *Notas...*

G.—*Certaco da Ordenaco Sacramendua?*

I.—*Ordenatceco, eta contsecratceco Elizaco Ministroac, nola baitira Apheza Diaconoac, eta Subdiaconoac.*

G.—*Certaco da Ezcontzaco Sacramendua?*

I.—*Ezcontceco, eta ezconduer gracia emaiteco bici daitecen elgarrequin baquean, eta umeac haz ditzaten Ceruraco.*

Becatu Capitalac dira zazpi

Lehenbicioa: Soberbioa.

Bigarrena: Abaricioa.

Hirurgarrena: Luxuria.

Laurgarrena: Ira.

Bortzgarrena: Gula.

[25] *Seigarrena: Inbidia.*

Zazpigarrena: Pereza.

G.—*Cergatic deithcen dituzu Capitalac, guehienean mortalac deitcen zaien zazpiei?*

I.—*Deithcen dira Capitalac, ceren diren hotaric sortcen diren bicioen buruac, ithurriac, eta erroac bezala; etzaie ongui mortalac deiteca, bada hanitz aldiz ez dira benialac baicic.*

G.—*Noiz dira mortalac?*

I.—*Direlaric Jaincoaren, eta proximo lagunaren caritatearen contra.*

G.—*Noiz dira caritatearen contra?*

I.—*Horietaz hausten delaric Jaincoaren, edo Elizaren Manamendu bat gauza handian.*

G.—*Cer da Soberbioa?*

I.—*Bertceac baino guehiago izaiteco amodio desordenatu bat.*

G.—*Cer da Abaricioa?*

I.—*Ontasunetaco amodio desordenatu bat.*

G.—*Cer da Luxuria?*

I.—*Desonesquerietaco placer ciquinen amodio desordenatu bat.*

G.—*Cer da Ira?*

I.—*Mendecatceco amodio desordenatu bat.*

G.—*Cer da Gula?*

I.—*Yateco eta edateco amodio desordenatu bat.*

G.—*Cer da Inbidia?*

I.—*Bertceren onaren damutasuna.*

G.—*Cer da Pereza?*

I.—*Obra on eguiteco guticia falta.*

Zazpi bicio horien contra badire zazpi berthute.

Soberbioaren contra, Umiltasuna.

Abaricioaren contra, Largetasuna.

[26]

Luxuriaren contra, Garbitasuna.

Iraren contra, Pacientcia.

Gularen contra, Temperantcia, edo Templantz.

Inbidiaren contra, Caritatea.

Perezaren contra, Perestutasuna.

Arimaren etsaïac, ceinetaric ihes eguin behar baitugu, dira hirur.

Lehenbicoa: Mundua.

Bigarrena: Demonioa.

Hirugarrena: Haraguia.

G.—*Nola ihes eguiten da Munduaren ganic?*

I.—*Mesprechatuz (27) haren handitasun, eta banitateac.*

G.—*Nola ihes eguiten da Demonioaren ganic?*

I.—*Othoitcez, eta Umilitatez.*

G.—*Nola ihes eguiten da Haraguiaren ganic?*

I.—*Barurtuz, eta gorputza mortificatuz: hau da etsaïc handiena, ceren Haraguia ez dezaquegu aparta guharen (28) ganic, bana bai Mundua eta Demonioa.*

---

(27) Hitz hau zuzendurik dator 21. orrialdean bezala; ik. 17.oharra. Baina hemen ikus daiteke hitzaren hasierako *M- D-* baten ganean zuzendua dagoela. Bestalde, *h* ere zuzenketa dela dirudi, *i*-ren ganean beharbada. Hortaz, *Desprechatuz* genuke lehenbizi idatzirik zuena, eta 21. orrialdekoa, berriz, *desprecioz*-en antzeko zenbait.

(28) *-haren*, zerbaiten ganean zuzendua, lehen ere ikusi dugunez.

*Berthute Theologalac dira hirur.**Lehenbicoa: Fedea.**Bigarrena: Esperantza.**Hirurgarrena: Caritatea.**Berthute Cardinalac dira laur.**Lehenbicoa: Prudentcia.**Bigarrena: Justicia.**Hirurgarrena: Fortalez, edo Indarra.**Laurgarrena: Temperantcia, edo Templantza*

[27]

*Gorputceco Sendimenduac dira bortz.**Lehenbicoa: Beguez icustea.**Bigarrena: Beharriez aditcea.**Hirurgarrena: Ahoz gustatcea.**Laurgarrena: Sudurrez usaintcea.**Bortzgarrena: Escuz hunquitcea.**G.—Certaco eman dazquigu Jaincoac sendimenduac, eta bertce gaineraco membroac?**I.—Orotaz cerbitza dezagun gauza gucietan.**Arimaco Potentciac dira hirur.**Lehenbicoa: Memoria.**Bigarrena: Adimendua.**Hirurgarrena: Borondatea.**G.—Certaco Jaincoac eman zagun Memoria?**I.—Orhoitceco hartaz, eta haren faborez.**G.—Certaco Adimendua?**I.—Ezagutceco Jaincoa, eta pentsatceco haren baithan.**G.—Certaco Borondatea?**I.—Maithatceco gauza gucien gainetic, eta proximo laguna haren amorecatic.*

*Izpiritu Sainduaren Dohainac dira zazpi.**Lehenbicoa: Yaquintasunaren Dohaina.**Bigarrena: Adimenduaren Dohaina.**Hirurgarrena: Conseiluaren Dohaina.**Laurgarrena: Ezagutzaren Dohaina.**Bortzgarrena: Fortalezaren Dohaina.**Seigarrena: Pietatearen Dohaina.**Zazpigarrena: Jaincoaren beldurtasunaren Dohaina.*[28] *Izpiritu Sainduaren Fruituac dira hamabi.**Lehenbicoa: Caritatea.**Bigarrena: Baquea.**Hirurgarrena: Bihotceco handitasuna.**Laurgarrena: Urriqutasuna.**Bortzgarrena: Fedea.**Seigarrena: Beguirapena (29).**Zazpigarrena: Gozo izpirituala.**Zorcigarrena: Pacientcia.**Bederatcigarrena: Ontasuna.**Hamargarrena: Beraztasuna.**Hamecagarrena: Modestia.**Hamabigarrena: Garbitasuna.**Dohatsutasunac dira zorci.**1.—Dohatsu dira izpirituz pobre direnac;
ceren heïenzat da ceruetaco erresuma.**2.—Dohatsu dira dulceac;
ceren hec lurreco primu (30) izanen baitire.*

---

(29) Lerro hau guzia bazterrean idatzia dago eta dagokion lekuan jar-
tzeko agintzen du imprimatzailearentzako oharretan.

(30) *premu* da, garbiro ikusten denez, lehenik idatzia zuena; ik. 19.
oharra.

- 3.—Dohatsu dira nigar eguiten dutenac;
ceren hec consolatuac izanen baitire.
- 4.—Dohatsu dira iusticiaz gose eta egarri direnac;
ceren hec aseco baitire.
- 5.—Dohatsu dira misericordiosac;
ceren misericordia eguina izanen baitzaïote.
- 6.—Dohatsu dira bihotcez garbi direnac;
ceren hec Jaincoa icusico baitute.
- 7.—Dohatsu dira baquea (31) procuratcen dutenac;
ceren hec Jaincoaren haur deithuac izanen baitire.
- 8.—Dohatsu dira iusticia delacoz (32) persecutatuac direnac;
ceren heientzat baita ceruetaco erresuma.
- G.—Cer erran ditugu orai?
- I.—Zorci Dohatsutasunac, edo Zoriontasunac.

- [29] G.—Cer gauza dira hoc (33)?
- I.—Izpiritu Sainduaren Dohain eta Berthuten obraric hobere-
renac.
- G.—Nor dira izpirituz pobreac?
- I.—Nahi ez dutenac ohoreric eta aberastasunic, chipiac izan-
nic ere.
- G.—Nor dira dulceac?
- I.—Samurduratic ez dutenac, ez eta ere casic haren higuider-
ratic.
- G.—Nola dira lurraren iabe?
- I.—Beren buruen iaun bezala.
- G.—Nor dira nigar eguiten dutenac?
- I.—Gustoac uzten dituztenac, chipiac izanic ere.
- G.—Nor dira iusticiaz gose, eta egarri direnac?
- I.—Obligacionez duten gucia artharequin eguiten dutenac.
- G.—Nor dira misericordiosac?
- I.—Pietatez betheac direnac arrotcequin ere.

---

(31) bequea dakar testuak.

(32) -tz-ren gainean zuzendua.

(33) hauieac edo antzeko zerbaiten gainean zuzendua.

G.—Nor dira bihotzez garbi direnac?

I.—Beren pasionetan osoqui mortificatcen direnac.

G.—Nor dira baquea procuratcen dutenac?

I.—Bere, eta bertcen artean baquea etzarcen dutenac.

G.—Nor dira iusticia delacoz (34) persecutatuac direnac?

I.—Gauza onetan sostengatcen direnac, persecutatuac izanic ere.

G.—Cergatic deithcen (35) dira Dohatsutasunac?

I.—Ceren hotan dago bicitce huntaco urostatuna, eta bertceco esperantza.

Guizonaren laur azquen Finac.

G.—Cein dira Guizonaren laur azquen Finac?

I.—Heriotcea, Yuïamendua, Parabizua, eta Ifernua.

G.—Cer da Heriotcea?

I.—Arima gorputcetic apartatcea.

G.—Cer da Yuïamendua?

I.—Yuïamendua da Jaincoaren aiticinean presentatcea eguin den ongiaren premia, edo gaizquiaren gaztigua errecibitceco.

[30] G.—Norat ioanen da arima iuiatua izan ondoan?

I.—Yoanen da bethicoz (36) Parabizurat edo Ifernurat, edo dembora batentzat Purgatorioetarat guero Parabizuan sartceco.

G.—Eta gorputza cer eguinen da?

I.—Gorputza gueldituren da lurrean munduaren acabantzaraino orduan iuntatceco arima beraiquin, eta hunen sortha bera izaiteco.

G.—Cer da Parabizua?

I.—Parabizua da Aingueruen, eta Jaincoaren gracion hil diren guizonenzat destinatu dohatsutasuneco lecu bat.

---

(34) -tz-ren gainean zuzendua.

(35) Lehenbizitik horrela idatzia; ik. 16. oharra.

(36) -tz-ren gainean zuzendua.

G.—*Cer da Ifernua?*

I.—*Ifernua da Debruen, eta becatu mortalean hil diren guizonenzat destinatu dohacabetasuneco lecu bat.*

G.—*Cer da Purgatorioa?*

I.—*Purgatorioa da graciazco estatuan hil diren arimac duatzan lecu bat, mundu huntaco phartez emaiteco beren beca-tuez satisfacione osoa.*

G.—*Guc eman dezaquegu satisfacioneric Purgatorioetan dau-den arimen penen laburceco?*

I.—*Bai, Jauna: Arima iusto hein penac labur ditzaquegu, bai eta acaba ere othoitzez, barurez, limosnez, indulgentciez, eta bereciqui Mezaco Sacrificio Sainduaz.*

Indulgentciez

G.—*Cer da Indulgencia?*

I.—*Penitentciaz Jaincoari becatuen gatic eman behar zaion satisfacionearen barcamendua mundu huntan edo Purgatorioetan.*

G.—*Nola irabazten da Indulgencia?*

I.—*Graciazco estatuan eguinez hunen irabazteco manatcen diren gauzac, baldin ez bada irabaci behar Purgatorioetaco arimenzat.*

G.—*Nola barcatcen ditu Elizac becatuari zor zaizcon pena temporalac?*

I.—*Aplicatuz Elizaren icenean Jesu Christoren Pasionea, eta Sainduen merecimendu sobraniazcoac.*

[31]

Encarnacioneco Misterioaz.

G.—*Cer da Incarnacioneco Misterioa?*

I.—*Trinitate Sainduco bigarren Presuna, cein baita Jaincoaren Semea, Guizon eguitea Maria Birginaren sabelean Izpiritu Sainduaren obraz eta berthutez, Andre hau guelditcen celaric Birgina erdi aiticinean, erditcean, eta erdi ondoan.*

G.—*Cembat naturaleza ditu Jesu Christoc?*

I.—Baditu bi naturaleza; Jaincoarena eta Guizonarena: baditu ere bi adimendu; bi borondate; Presuna bat, Jainco bezala; eta memoria bat, Guizon bezala, ceren ez delacoz (37) causitcen Christo baithan Presuna umanoric, eta Jainco bezala dauzcalacoz gauza guciac gogoan: Aita bat, Jainco bezala, cein baita Aita eternala; eta Ama bat, Guizon bezala, baita Birgina Maria Saindua, ez duelacoz Aitaric Guizon bezala, eta Amaric Jainco bezala.

G.—Non da Christo?

I.—Jainco bezala lecu eta gauza gucietan, eta Guizon bezala bacarric Ceruan, eta Aldareco Sacramendu Sainduan.

G.—Jesu-Christo cein egunez izan da contcebitua Ama Birginaren sabelean?

I.—Marchoaren hogoi eta bortcean izan cen contcebitua: sorthua Abendoaren hogoi eta bortcean; hila Ortclare Sainduz; phiztua Bazco egunean; igarana Ceruetara Salvatore egunean; eta igorria Izpiritu Saindua Apostoluei Mendecoste egunean.

Cofesioaz

G.—Cembat gauza behar dira Cofesio on baten eguiteco?

I.—Bortz, Jauna.

G.—Cein dira?

I.—Lehenbicioa: Contcientciaren examinatcea.

Bigarrena: Becatuez damu eta urriquimendu sobrenatural bat hartcea.

[32] *Hirurgarrena: Guehiago becuric ez eguiteco propositu fermu bat hartcea.*

Laurgarrena: Becatuac diren bezala cofesatcea.

Bortzgarrena: Penitentciaren complitcea.

G.—Cer da Contcientciaren examinatcea?

---

(37) -tz-ren gainean zuzendua, beheragoko dauzcalacoz eta duelacoz bezala.

I.—Azquen Cofesio onaz gueroz eguin becatuez orhoitcea.

G.—Nondic examinatcen da Contciencia?

I.—Jaincoaren Legueco hamar Manamenduetaric, Eliza Ama Sainduco bortcetaric, obra misericordiazcoetaric, becatu capitaletaric, eta bat bederac bere estatuco obligacionetaric.

G.—Nola behar da examinatatu Contciencia?

I.—Jaincoari graciac galdeguin ondoan orhoitu behar da non eta norequin ibili den, eta cer ocasionetan causitu den: cer becatu eguin duen Manamendu bacochean, eta bere estatuco obligacionetan hitcez, obraz, eta pentsamenduz (38).

G.—Cembat dembora behar da Contcientciaren examinatceco?

I.—Ez da dembora seinalaturic; bat bederac hartu behar du circonstantcien arabera, hau delacoz (39) eguitecoric importantena.

G.—Cer da Dolorea?

I.—Da damu eta urriquirimendu sobrenatural bat Jaincoa ofensatuaz (40).

G.—Cembat guisatara da Dolorea?

I.—Bietara, Jauna.

G.—Cein dira?

I.—Contricionea, eta Atricionea.

G.—Cer da Contricionea?

I.—Da damu, eta urriquirimendu sobrenatural bat Jaincoa ofensatuaz, ceren den guciz ona eta maithagarria, cofesatceco eta guehiago becuric ez eguiteco propositu fermu batequin.

G.—Cer da Atricionea?

I.—Da damu, eta urriquirimendu sobrenatural bat Jaincoa

---

(38) *-t-* geroztik tartekatua.

(39) *-z, -tz-*ren gainean zuzendua.

(40) *ofendituaz* zuen lehenago idatzia, orrialde honetan beheraxeago eta 33.aren lehenbiziko hitzean gertatzen ere den bezala. Bestetan, *ofensatu dakar*, zuzenketarik ez duela.

[33] *ofensatuaz becatuaren itsustasunaz, Ceruaren galtceaz, edo Ifernuaren mercedceaz, cofesatceco, eta guehiago becuric ez eguiteco propositu fermu (41) batequin.*

G.—*Cein da bi dolore hotaric hoberena?*

I.—*Contricionea, Jauna.*

G.—*Cergatic?*

I.—*Cergatic Contricioneac berac cofesatu baino lehen barcatcen baititu becatuac, eta Atricioneac ez cofesatu artheraino.*

G.—*Cer da Propositua?*

I.—*Guehiago becuric ez eguiteco deliberacione fermu baten hartcea.*

G.—*Cer da Cofesioa?*

I.—*Cofesioa da Apez cofesorrari erraitea becatu mortal guciac contcientcian aurquitcen diren bezala batere utci gabe.*

G.—*Nola behar dira cofesatu becatuac?*

I.—*Behar dira garbiqui declaratu pentsamenduz. hitcez, eta obraz manamendu bacochean eguin becatu mortal guciac, bai eta ere (42) circunstancia becatua handiago eguiten, edo cambiatcen duten guciac.*

G.—*Contcientcia examinatu faltaz behar bezala, ahalguez, beldurrez, edo maliciaz uzten bada becatu mortal bat declaratceco, cofesio ona izanen da?*

I.—*Ez, Jauna: Leheneco becatuen gainera eguinen du sacrilegio icaragarri bat, eta obligatua da cofesio beraren erreberritcera.*

G.—*Cofesio ona izanen da bere nahiric gabe ahazten bazaco declaratcea becatu mortal bat?*

I.—*Bai, Jauna; bainan hurran cofesioean erran behar du aitcinecoan nola ahatci citzaion.*

G.—*Baldin becatu mortal bat cofesatcen badu dudazco guisa, eta guero orhoitcen bada eguiazqui eguin zuela, behar du berriz*

---

(41) *fermu tartekaturik dago; ik. Notas...*

(42) *eta ere horrela berezirik, lehen baita ere zatekeenaren zuzenketa da.*

[34] *cofesatu becatu bera?*

I.—Bai, Jauna; ceren becatuac, orhoitcen denaz gueroz, barcatuac izaiteco cofesatu behar dira segur guisa.

G.—Becatu benialac cofesatu behar dira?

I.—On lizateque, bainan ez da necesario.

G.—Cer da Satifacionea?

I.—Aphetz cofesorrac emaiten duen penitentciaren complitcea.

G.—Noiz behar da complitu penitencia?

I.—Seinalatcen bada dembora, dembora hartan berean; bertela ahal bezain laster.

G.—Cer becatu izanen da penitencia ez complitcea?

I.—Penitencia handia bada, eta uzten pharte handi bat, izanen da becatu mortala: penitencia chipia bada, edo penitencia handitic uzten pharte chipi bat, izanen da becatu beniala.

G.—Noiz izanen da penitencia handia?

I.—Emaiten delaric becatu mortalen gatic, edo becatu mortaleco bidetic urruncea gatic.

M. Cofesio onaren eguiteco behar diren bortz gaucetaric bat bacarra falta bada maliciaz cofesio gaistoa, eta sacrilegiozcoa izanen da: eta salbatcecoz (43) obligatua da becatosa cofesio gaisto gucien erreberitcera cofesio ñeneral batez.

Cofesatceco moldeaz

G.—Nola behar da cofesatu?

I.—Cofesorraren oinetara baino lehen belhaunicaturic eguiten du curutcearen seinalea, eta ahuspezcaturic erranen «Ni becataria, P. 4» hau finitu ondoan presentaturen da Cofesorraren oinetan eta erranen du «Laudatua izan bedi Aldareco

---

(43) -z zuzendua -tz-ren gainean.

[35] *Sacramendu Saindua*

G.—*Cer eguin behar du guero?*

I.—*Berac erran ondoan cembat dembora duen azquen cofesaturic, eta absolucionea izanic, declaraturen ditu bere becatu guciac umiltasunic handienarequin.*

G.—*Cer erran behar du becatuac declaratu ondoan?*

I.—*Becatuac bederazca declaratu ondoan, erranen du «Guisa berean acusatcen naiz orai eta bethi Jaincoari eguin becatu guciez, eta galdeguiten diot barcamendua, eta Zuri ene Aita Izpirituala penitentcia eta absolucionea, conbeni bazaut»*

G.—*Baldin Penitentac ez badu becatu mortalic acusatcecoric, cer eguin behar du?*

I.—*Lehenago cofesatu becatu mortal batez acusaturen da, eta ez badu, gutienic eguiten duen becatu benial batez.*

G.—*Cer eguin behar du guero?*

I.—*Umiltasun eta errespeturequin entzun ondoan Cofesorren abisuac, errecibituren du penitentcia, eta erranen ahuspez iarriric bulharrac ioz «Contrizionezco acta. P. 5 edo guisa huntan: Ene Jainco maitea, barcamendu esque nagotzu umilqui, ene becatu guciez damu dut eta urriqui, zure amorecatic, eta ceren guciz ona zarelaric ofensatu zaitudan. Hartcen dut borondate fermu bat ez guehiago becuric eguiteco, zure gracia sainduarequin batean; halaber hartcen dut borondate nere becatuen osoqui cofesatceco, eta emanen zaitan penitentciaren complitceco. Halabiz».*

G.—*Cer eguin behar da cofesatu ondoan?*

I.—*Ardura erabili gogoan Cofesorren erranac; guehiago becuric ez eguiteco propositua berritu; penitentciac hitzeman bezala complitu, eta Jaincoari esquerrac bihurtu.*

[36]

Comunioneaz

G.—*Cer dago Hostian?*

I.—*Aphezac contseccioneco hitzac erran artio (44) oguia, Jauna: Aphezac contseccioneco hitzac erran ondoan Jesu-*

---

(44) Hemen eta beheraxeago, *artio* luzeagoko zerbaiten gainean zuzendua.

Christoren Gorputz preciatua, hain eguiazqui, eta errealqui nola baitago Ceruan.

G.—Cer dago Calitcean?

I.—Apezac contseccioneco hitzac erran artio arnoa ur chorta batequin: Apezac contseccioneco hitzac erran ondoan Jesu-Christoren Odol preciatua hain eguiazqui, eta errealqui nola baitago Ceruan.

G.—Hostia contsecratuan badago Jesu-Christoren Gorputza bezala Odola ere, eta Calitz contsecratuan Odola bezala Gorputza ere?

I.—Bai, Jauna; batean eta bertean aurquitcen dira Gorputza, Odola, Arima, Jaincotasuna, eta hirur Presuna Dibinoac: halaco moduan non guciac baitaude Hostian, eta guciac Calitcean.

G.—Oguitic eta arnotic ez da deus guelditcen contseccionearen ondoan?

I.—Ez: ez da guelditcen oguiaren eta arnoaren itchurac edo accidenteac baicic, cein baitira moldea, colorea, usaina, eta gustua.

G.—Apezac Ogui eta Arno contsecratuen accidenteac berechzten dituelaric, hausten da Jesu-Christoren Gorputza edo Odola?

I.—Ez: Jesu-Christo aurquitcen da den gucia bereci den pharte bacotchean: eta hala Hostia pharte bat baicic errecibitcen ez duenac, errecibitcen du Jesu-Christo gucia, nola eguiten baitu Hostia osoa errecibitcen duenac.

Comunioneco disposicionez

G.—Cembat gauza behar dira Comunione on baten eguiteco?

I.—Hirur, Jauna.

G.—Cein dira?

I.—Lehenbicicoa: Yaquitea cer errecibitu behar duen.

[37] *Bigarrena: Barur naturalean iuaitea.*

Hirugarrena: Graciazco estatuan izaitea.

G.—Cer errecibitcen du comunitatcen duenac?

I.—Jesu Christo gure Jauna, Jainco, eta Guizon eguiazcoa Ceruan, eta Aldareco Sacramendu Sainduan dagona.

G.—Cer aditcen duzu barur naturalean iuaiteaz?

I.—Izan behar du gauerdiz gueroz ïan eta edan gabea, non ez duen comuniatu behar eri bezala.

G.—Cer aditcen duzu graciazco estatuan izaiteaz?

I.—Yuan behar du comuniatcera becatu mortalac cofesaturic eta absolucionea izanic.

G.—Becatu mortaleco estatuan comuniatcen duenac, errecibitcen du Jesu-Christo?

I.—Bai, Jauna: bainan bere condenacioneco, ceren eguiten duen sacrilegio icigarri bat.

G.—Nola hurbildu behar da comuniatcera?

I.—Onesqui beztituric, umiltasun, errespetu, eta eguiazco debocione batequin.

Comunioneco mementoaz

G.—Cer erran behar da Apezac Hostia Saindua escuan hartcen duenean?

I.—«Jauna, ni ez naiz digno zure errecibitceco, bainan errazu choilqui hitz bat, eta ene arima izanen da sendatua, eta salbatua».

G.—Cembat aldiz erran behar da?

I.—Hiruretan, Jauna.

G.—Guero cer erraiten da?

I.—«Jauna, zure escu dibinoetan gomendatcen dut neure arima».

G.—Nola egon behar da comuniatcean?

I.—Belhaunicaturic, eta beguiac apalduac bainan itzuliac Hostia Saindua ganat, eta mihia peco ezpainaren gainerat erdi

[38] ateratua.

G.—Cer eguin behar da Hostia Saindua errecibitu ondoan?

I.—Apezac escua guibelatu duenean, ahoa hetsi behar da, eta Hostia Saindua irhetsi hezatu denean.

Cofesioneco eta Comunionecono othoitzac
Cofesio aitcineco othoitzza.

Jesu Christo ene Jauna, salbamenduaren esperantza bacarra, othoitzten zaitut, zure Pasione eta Heriotcea gatic eman ditxadazun contricionea eta suspiroac nigar eguiteco neure becatuez, Salbatzaile Dibinoa, zure Ama eta bertce Saindu gucien merecimenduen gatic, soizu ene miserabletasunari, eta emadazu neure falten ezagutceco arguia hel nadin zure gracia Saindura. Damu dut, Jauna, Zu ofensatuaz zarelacoz (45) gucz ona, eta maithagarria; damu dut nere bici pasatuan eguin becatuez, eta damu dut ez guehiago damu izanaz. Aguintcen dauzut, Jauna, osoqui Zu ganat bihurtcea, eta ihesguita becatuco bide gucietaric; beraz hala othoitzten zaitut eman dezadazun gracia cofesio huntaric aitcina, bici nadin zure borondatearequin ez eguinez, ez erranez, ez pentsatuz zure Loriaco, eta ene zorioneco denic baicen. Amen.

Cofesio ondoco othoitzza.

Jauna, zure Ama Sainduaren, eta bertce Saindu gucien merecimenduen gatic izan bequizu agradable ene cofesio hau, eta barca bitzaut zure pietateac huntaco huts guciac, eta urricall zaitte ene iduquitceaz hemen bezala Ceruan absolutua, eta bortitztua ene promesa onen guardatceco bici zarena, eta erreinatcen duzuna Aitarequin, eta Izpiritu Sainduarequin. Amen.

Comunione ondoco (46) othoitzza.

Esquerrac darozquitzut, ene Salbatzaile maitea, Zuc eni eman

---

(45) -z, -tz-ren gainean zuzendua.

(46) aitcineco-ren gainean idatzia dago; ik. Notas...

- [39] *gracia guciez, eta bereciqui ceren nahi izan duzun zure egoitza eguin ene baithan Comunione Saindu hunen berthutez. Emaiten nitzauzu, Jauna, naicen gucia, Zu niri (47) osoqui eman zaren bezala. Othoitzten zaitut Comunione Saindu hau izan dadin enetzat becatu gucien barcamendua, fedearen defentsa, ene bicio gucien heriotcea, amodio desordenatuen desterrua, eta berthute gucien hazgarria: izan bedi ene izpirituaren sosegua, etsai gucien azotea, eta bacarric zurequillaco unionea, eguiazco (48) Jauna eta Jaincoa. Amen.*

Comunione aitcineco othoitza.

O Aita guciz botheretsua, ene Jainco eta Creatzaile Saindua, errespetu eta umiltasunic handienarequin hurbiltcen naiz Aldare Saindu hortara, nahiz indigno causitcen naicen, zure Maïestate adoragarriaren errecibitceco. Ene bihotceco hotz-tasuna da Jaun soberanoa, indigno eguiten nauena behar den amodioarequin Zu gana hurbiltceco, bainan zure hitz eztiac dira fidantciarequin hurbiltarazten nautenac parthaliar izaitera Aingueruen ïanhari saindu hortan. Zure borondatea denaz gueroz, Jesus eztiac, desiratcen dut zure Gorputz Sainduaren errecibitcea Birgina zure Ama Sainduac, eta bertce Sainduac errecibitu cintuzten fede bici, izpiritu garbi, eta carsu berarequin. Amen.

Yan aitcineco othoitza.

Aitaren, eta Semearen, eta Izpiritu Sainduaren icenean. Amen. Gure Jauna, eta Jaincoa, Zu baithan esperatcen dugu, eta ïateco behar dena Zuc emaiten duzu: Zuc escua zabaldu, eta guciac benedicionez bethetcen gaituzu. Pater noster, Ave Maria.

Dohain ororen emaile Jauna, zure escutic hartu, eta ïan behar dugun gucia benedica zazu Jesu-Christo zure semea gatic. Aitac, eta Semeac, eta Izpiritu Sainduac benedica gaitzatela, eta guero Loriaco Mahaira guciac bethico ereman gaitzatela. Amen.

---

(47) *neri zuelarik lehen idatzia, e-ren gainean i jarriaz zuzendu du.*

(48) *eguiazco dakar testuak.*

[40]

*Yan ondoco othoitz.**Aitaren, eta Semearen, eta Izpiritu Sainduaren icenean. Amen.**Esquerrac bihurtcen darozquitzugu, Jainco guciz bothere-tsua, orai eta bethi zure onguieguin guciez, ceina bici baitzara, eta erreinatcen baituzu mendetaco mendetan. Pater noster. Ave Maria.**Gure onguieguile guciei, Jauna, zure benedicioneaz paga zaïezu zure icen saindua gatic: eta arima fidel guciac Cerura Zu laudatcera eremaitzatu, eta orai hemen bilduric gauden guciac Ceruco Lorian causiaraz gaitzatu. Amen.**Orenac emaitan.**Laudatua, eta benedicatua izan bedi Andredena Maria haragui bician, Zaragozarat ethorri cen orena. Ave Maria.**Angelus ezquila ioitean.**Jaunaren Aingueruac eman dio Mariari berri on bat, eta harc contcebitu du Izpiritu Saindua ganic. Ave Maria.**Huna Jaunaren nescatoa, eguin bequit zure hitzaren arabera. Ave Maria.**Eta Berboac hartu du haraguzco gorputz bat, eta egon izan cen gure artean Ave Maria.**Othoitz.**Iguzu othoi, Jauna, gure arimetara zure gracia, Aingueruac berri onac ecarri, eta Christo zure Semearen Guizon eguitea ezagutu dugun hoc, haren Pasione eta Curutcea gatic bethico Loriara eremanac izan gaitecen. Amen.**Fedezco Acta.**Ene Jaincoa, sinhesten dut zarela, Aita, Semea, eta Izpiritu Saindua, Jainco bacarra, eta hirur Presuna distintoac. Sinhesten dut Trinitateco bigarren Presuna eguin cela Guizon Izpiritu Sain-*

- [41] *duaren berthutez: sorthu cela Maria Birgina ganic, eta hil cela Curutze batean gu salbatcea gatic: igaran cela Cerueta-
ra, eta azquen egunean ethorrigo dela bicien eta hilen iuia-
tcera, emaitco iustuei bethico Loria, eta gaistoei seculaco
Ifernua. Sinhesten dut Aldareco Sacramendu Sainduan da-
gola Jesu Christoren Gorputz preciatua, hain errealqui nola
baitago Ceruan. Guisa berean sinhesten ditut Zuc Eliza Ama
Sainduari erran, eta aguertu dazcozun Sacramendu, Articulu,
eta Eguia sinhesgarri guciac, eta sinhete huntan bici,
eta hil nahi dut.*

Esperanzazco Acta.

*O ene Jaincoa! Zure Seme Jesusen merecimenduac, eta he-
riotcea ararteco ditualaric, eta haren graciarequin eguin aha-
la eguiten dualaric, esperantza dut zure misericordian izanen
dudala neure becatuen barcamendua, Ceruco Loria, eta harat
heltceco gracia guciac.*

*Ene Jaincoa, maite zaitut ene bihotz guciac, eta gauza gucien
gainetic, zarelacoz guciz ona, eta osoqui maithagarria. Hala-
ber maite dut neure proximo laguna neure burua bezala zure
amorecatic. Damu dut eta dolu Zu ofensatuaz; barcatcen
daïet neure etsai guciei zure gatic, eta zure icenean.*

Ofrimenduzco Acta

*Ene Jaincoa, esquerrac bihurtcen darozquitzut zure escu di-
binoetatic errecibitu izan ditudan graciez eta dohainez, eta
bereciqui ceren utzi nauzun heltcera egun saindu huntara,
ceintan zure Loriaren ohoretan ofritcen darozquitzut ene
pentsamendu, hitz, eta obra guciac; nahigabe, ontasun, eta
bicia Jesu-Christoren merecimendu eta Odol preciatuare-
quin: eta aguincen dauzut fermuqui guehiago ez ofensatceaz
zure graciarequin batean: emazquidatzu beraz, Jauna, zure
lagunzac hola goberna nadin Jesu Christoren, bere Ama*

- [42] *Sainduaren, eta Ceruco bertce Saindu gucien merecimenduen
gatic.*

Birgina Sainduaren Lethaniac

*Kyrie, eleison
Christe, eleison
Kyrie, eleison
M.^a*

ACABANTZA

Notas para el impresor

Pagina 8 linea 21 pongase lo sobrep° y dira «bulerretaraino».

P. 13 linea penultima pongase lo sob° «baita» separado de las otras palabras p°. ser distinta.

P. 14 linea 2 pongase lo sobrep° y dira «Apezac».

P. 17 linea 8 pongase lo sobr° y dira «Aingueruei».

P. 20 linea 27 lease lo añadido q°. dice «Gathiboac errescatcea».

P. 21 linea 2 lease lo emendado q°. dice «deithcen».

P. 23 linea 4 lease lo emendado q°. dice «deithcen».

P. 23 linea 19 lease lo emendado q°. dice «deithcen».

P. 23 linea ultima pongase lo sobrep° y dira «Apezpicuaren».

P. 25 linea 3 y 5 pongase lo emendado q°. dice «deithcen».

P. 28 Entre la linea 6 y 7 pongase «Seigarrena: Beguirapena».

P. 33 linea 3 pongase lo sobrep° «fermu» separado de las otras palabras p°. ser distinta.

P. 38 A la oracion q°. dice «Comunione ondoco othoitza». se debe ante-poner la otra oracion q°. se halla en la Pg. 39 q°. dice «Comunione aicineco othoitza» p°. haberse puesto la una en lugar de la otra.

P. 42 se pondran las letanias enteras con su oración.

Valcarlos 19 de Abril de 1833.

*D^o Fran^{co}. Echeverri
vic^o.*

Grafiaren aldetik badakar testu honek ezaugarri nabarmen eta aski harrigarri gertatzen dena, zein baita /kh/ leherkari hasperenduna behin ere markaturik ez agertzea, beste biak, horzkari eta ezpainkari hasperendunak behar bezala eta beti era batera markatzen direlarik. Testuari egiten dizkion azken orrazketetan, gainera, ardura handiz saiatzen da /ph/ eta /th/ fonemei dagozkien grafiak ongi markatzen eta, halaber, *deithcen* bezalako grafiak sartzen, inprimatzailearentzako oharretan ere era horretara aldatzeko argiro agintzen duelarik. Bestalde, hutsik egin gabe bereizten ditu *maite* eta *maitha* (*maithatcen*, *maithagarri*, etc.), genitiboaren ondoko *artean/-tic*, eta partizipioarekin doan *artheraino*. Ez du, ordea, gertakari honek kiderik falta Baxenabarreko zenbait testutan, hala nola XVIII. mendearen bigarren erdian Laneufville Akizeko Apezpikuaren manuz argitaratutako dotrinan¹ eta 1782-ko Lopez Ibarreko Bikarioaren liburuan ere². Lehenago, XVI. mendeko Etxepareren liburuan edo XVII. mendeko *Pregariac Bayonaco Diocezacotz* delakoan erregularri ageri da markatua /kh/ fonema. Laneufville-ren dotrinan ez da beti era batera jokutzen. Badira hitz batzuk behin ere /kh/-ren markarik gabe datozenak: *barcatu* eta *barcamendu*, *icasi*, *ecarri*, *icuztian*, *becatu* eta *becatore*, etc.; beste batzuk bietera ageri direnak, *kh* grafia dutenak oso bakan baizik agertzen ez direlarik: *leku* eta *lekhu*, *bacoitz* (*bakoitz*) eta *bakhoitz*, *icoussi* eta *ikhussi*, *uquen* (*o(u)ken*) eta *uqhen*, *acabança* eta *akhabança*, *bacar* eta *bakhar*, *carreatu* eta *kharreatu*; eta, azkenik, oso gutitan agertzen diren hitz batzuk beti *kh*-ekin datozenak: *khendia*, *ikhara* eta *ikharagarri*, *haxukhaldi*. Fonema hasperendunaren markarik eza da testu honetan nagusi eta, bereziki, maiztasun handiena duten hitzetan gainera. Lopez-en liburuan berriz ez da /kh/-ren markarik batere agertzen, ezta Laneufvilleren dotrinak aldian behin bakarrik markatzen dituen hitzetan ere: *bakoitzça*, *ikussi*, *uken*, *akabantçan*, *karreatcen*; lehen beti *kh*-ekin zetozen hitz guti haietan ere ez: *kendu*, *ikararaci*, *hax ukaldi*. Grafia erregularra, beraz, Lopezen liburuarena, Etxepare edo XVII. mendeko *Pregariena* bezain erregularra: hauek behar zuen lekuan beti modu batera eta Lopezek ere beti era batera, inon markatu gabe. Azkenik, XIX. mendean Luzaideko Etxeberrik ere gauza bera egingo du erregulartasun osoz: *ph* eta *th* beti era batera, baina *kh* sekula markatu gabe.

(1) *Catichima edo Fediaren eta Guiristino-Eguien Explicacione Laburra*. Akizen, data gabe argitaratua.

(2) *Alphonsa Rodríguez*-en liburuaren itzulpen honetarako Andres Lizarezaren hitz bildumaz baliatu gara. Ik. *Apuntes léxicos de la traducción bajonavarra de Alfonso Rodríguez (1782)*. ASJU I, 1967, or. 98-162.

Zer esan nahi du guzti honek? Pentsa daiteke literatur tradizio faltaz, bestetan egiten zenaren berri ez jakinez, ez zutela kezka handiegirik gauzak behar bezala eta era batera markatzeko. Baina Etxeparek berak ere ez zuen aurretik edo ez zuen bederen hark ezagutzen euskaraz izkribuzko gauzarik batere eta, halaz guztiz ere, aski ongi moldatu zen /kh/ hasperenduna eta /k/ hasperengabea bereizterakoan. Etxeberriren garaitsuko Etxahun zuberotarrak ere, eskola haundirik ez zuelarik (*pratiquement un illettré*, dio Haritschelharrek), asmatu zuen bi hots hauek bereizten; hona zer dion Haritschelharrek: «Le système orthographique de l'époque, tout en étant extrêmement flottant et plus encore lorsque'il provient de personnes telles qu'Etchahun qui était pratiquement un illettré, n'est cependant pas dépourvu de logique. (...) Lorsque cette occlusive est aspirée la graphie *kh* est toujours employée devant n'importe quelle voyelle pour éviter la confusion avec *ch*: *khantiac*, *ukhen*, *ekhiac*, *khortia*. On observe cependant les graphies *ch* = *kh*, dans le manuscrit *Mündian malerusik* (1827): *lechu*, *ichusirik*, *echospena*, *echarri*»³.

Horrenbestez, pentsatu behar ote da XVIII. mendea aurreratu zela, /kh/-ren hasperena galtzen hasia zela Baxenabarreko zenbait lekutan eta, bereziki, mintzairaz bederen Baxenabarre den Luzaiden? Uste hau izateko arrazoiak ez dira behintzat eskas.

Beste puntu bati gagozkiola, esan behar da gure Baxenabarreko testu hauetan ez dela beti modu batera markatzen *tx* idazten dugun afrikatua. XVII. mendeko *Pregarietan*, adibide aski ez dugularik ere, *tch* da horretarako eta bokal artean erabiltzen den grafia (*itchasso*, *detchemac*), baina *ch* soila kontsonante ondoan (*alchattu*). Laneufvilleren dotrinak ere *ch* darabil kontsonante ondoan (*alcha*, *Marchouaren*, *confidancha*, *primancha*), baina *t(z)ch* ere bai kasuren batean (*borcha* eta *bort(z)cha*); testu honetan are bokal artean ere, eta zenbait hitz maileguzkoetan, bikoiztasuna ematen da: *cerbi(t)cha*-, *mespre(t)cha*-, *de(tz)chema*. Lopezengan *t* gabeko grafia agertzen da zenbaitetan (*comparancha*, *fidaincha*), *t*-duna ere bai (*bortzcha*, *bortzchu*) eta baita bietara ere (*al(t)cha*, *chilin(t)chau*). Hemen bokal artean beti *t*-dun grafia erabiltzen da, baita aurrekoan bietara ematen ziren hitzetan ere: *cerbitzcha*-, *mesperetzcha*-, etc.

---

(3) Ik. *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*. Euskera, 1969-1970, or. 52.

Gure Etxeberrik kontsonante ondoan beti *ch* erabiltzen du afrikatua markatzeko (*mancha, marchoarean, alcha-*) eta *tch* berriz bokal artean (*etchean, itchura, progotchuari*). Baina *ch* soila ere bai ordea batzutan bokal artean: *Dechimak, mesprechu*; eta, erdaratikako hitz hauetaz gainera, beste kasuren batean ere bai⁴: *bacoch*-idazten baitu zenbaitetan, *t*-dun grafiarekin ere bai bestetan, *t* hori azken orrazketa batean tartekatzen duen kasurik ere falta ez delarik. *ch* grafia da, bestalde, *x* idazten dugun frikaria markatzeko erabiltzen duena ere: *chipi, choilqui, chorta, errechquiago, ichuri, berechzten*). Hortaz, *ch* grafia horrek balio zuen frikaria adierazteko eta baita kontsonante ondoko —eta kasuren batean, bokal arteko— afrikatua ere; eta ikusi dugu erabilera honek ez duela ki-detasunik falta Baxebabarreko zenbait testutan⁵.

Gure autoreak hitz hasierako *j*-ren ondorengo den hotsa⁶ *ï*-ren bitartez adierazten du, letra larriz *Y*- bihurtzen dena. Baina *J*- ere erabiltzen du batzutan, ez edozein hitzetan haatik; hona zeintzuetan: erdaratikako ez direnetan, *Jainco, Jaincotasun, Jaungoico* eta *Jaun*, eta erdaratikakoetan, *Juramentu, Justicia* eta *Jesuitac*; izen propio batzuetan ere bai azkenik: *Jesus, Jesu-Christo* eta *Joanes-Batista*. Bestalde, *Jaun* hitza horrela ageri da Trinitate Sainduko Pertsonetako bati edo dotrinako galdegileari dagokion titulua denean, ez bestetan: *beren buruen iaun bezala* dio, or. 29, Dohatsutasunetako pertsona *dulceez* ari dela. *Juramentu* ere bitan bakarrik ageri da horrela, hamar manamenduak *bertce guisaz* ematen ditueanean (or.6) eta honi dagozkion galde-erantzunetan (or.18); *Justicia*, berriz, *Berthute Cardinalac* izendatzen diren lekuan (or.26), eta itxura horretan agertzea izan daiteke leku berezi edo goitituagoan aurkitzen direlakoz, inguruko erdaretan duten grafia gordetzeagatik edo, zeren bestetan hitz horiek hasieran *ï*- dutela idazten baitira. Guzi hau ikusita pentsatu beharko da, beraz, *J*- grafia horrek badiela oinarri fonetikoa, *x* hotsa erregularra den eremutik kanpora agertu ohi den hitz batzutan idazten baita, izan ere, grafia hori.

(4) *Echeverri* bere deitura «Espainiako gisan» idatzia dagoena alde batera utzirik.

(5) Eta ezin, beraz, guzi hau ikusita, egotziko zaio Luzaideren «españoltasunari» erabilera honen arrazoia. Etxeparek berak ere *ch* bakarria erabiltzen zuelarik afrikatua eta frikaria adierazteko, behin sartzen du *ich* grafia afrikatuarentzako, eta bertan bokal artean (*etchia*), ez kontsonante ondoan.

(6) Ez jakin zenbatetaraino zen afrikatu ala frikari. Dena dela Baxenabarreko joera afrikatura dela dirudi. Hala irakurtzen da Mitxelenaren FHV-n, or. 169: «La tendencia a la africada *d'* es mayor en bajo-navarro».

Honela irakurtzen da Mitxelenaren *Fonética Histórica Vasca*-n, or. 170: «La frecuencia de *x* sigue aumentando en nuestros días en los dialectos españoles. La influencia de la lengua oficial se manifiesta naturalmente en préstamos de nueva introducción y en la sustitución de *ʃ* o *j* por *x* en los antiguos, de acuerdo con el modelo castellano. También en algunas palabras de origen no romance como *jaun* 'señor' *Jaungoiko* 'Dios' y variantes, la fricativa velar se encuentra difundida muy lejos de la zona donde es regular». Hortaz, Luzaideko dotrina hau Espainiako parteko euskalkiekin batera dabilela dirudi, puntu honetan bederen. Erdaratikakoen artean *Jesuita* berriagoen sailean sar badaiteke, zaharragoak lirarteke testuan agertzen diren *ieneral*, *iunta* eta *iuntatu*. Orobat gertatzen da bokal artean ere, non alde batetik baititugu *Maïestate*, *moïen*, *ïu-ïatu* eta *ïuïamendu*, itxura eta hots klase batekin, eta bestalde, beste batekin, *bijiliac*, *Erligione*, *original*, etc.

Gure autoreak ez du erabiltzen sekula *x* grafia *ts* idazten dugun hots afrikatua markatzeko (cf. *etsai*, *ebatsi*, *itsustasun*...); bai, ordea, erdaratikako hitzen jatorrizko grafia gordetzen duenean: *proximo*, *luxuria*, *examinatu*. Gisa honetako hitzetarik bakarren bat euskal fonetikara egokiturik ere ematen du, hala nola 9. orrialdean ikus daitekeen *etsecutatcen*⁷.

Kontsonante ozen eta dardarkarien ondotik zer xixtukari, frikaria ala afrikatua, erabiltzen duen ikus dezagun orain. *s* eta *ts* bikoteaz den bezanbatean, esan dezagun *r* eta *l*-ren ondoren, adibide guti badugu ere, kasu guzietan frikaria gordetzen edo afrikatua frikari egiten dela: *falsu* eta *falsuqui*, *persecutatuac* eta *carsu*, non *-tsu* atzizkiak (cf. *botheretsu*, *dohatsu*...) afrikatutasuna galdu baitu. *n*-ren ondotik bitara ageri da: euskal jatorrizkoen artean *ontsa* eta *ïaquintsun* afrikatuarekin eta orobat erdaratikakoen artean *pentsa-*, *defentsa* eta *contsecra-*; bestalde, berriagoak diruditen maileguzkoen artean frikaria gordetzen dute honako hauek: *descansatu*, *ofensatu*, *consentitu*, *consolatu* eta baita *conseilu*-k ere. Beraz badirudi kontsonante honen ondoren afrikatua sartzera duela joera eta frikaria mailegu berriagoetarako uzten duela, nahiz zahartzat joko genukeen *conseilu*-k ere frikaria dakarren. *z* eta *tz* xixtukariei dagokien aldetik, hemen ere esan daiteke afrikatura dela joera. *l*-ren ondotik bi erataka adibideak ditugu: batetik, aditz izenak,

(7) Zahar kutsua nabari zaio hitz honi esanahi eta erabileraren aldetik ere: «Ceren lecu eta dembora gucietan gure etsaïec atacatcen eta etsecutatcen baiguituzte».

zeinak beti daramaten afrikatua (*hiltce, galtce, hurbiltce...*), eta, bestetic, frikariarekin datorren maileguzko berria (*dulceac*). *n*-ren ondoren *-tza* eta *-tzia* atzizkiak daramatzaten hitzak beti afrikatuarekin idazten ditu, behin baizik agertzen ez diren *licencia, lagunzac* eta *Esperanzazco* formatan izan ezik. Frikariarekin datozen bakar hauek, bestalde, izan daitezke azken aldikoz zuzentzean itzuri zaizkionak. Aditz izenetan ere afrikatua ageri da beti, forma bat edo beste itzuri bide zaiolarik hemen ere. Beste gainerontzean, *contcebitu* eta *Pontcio* bezalako hitzak afrikatuarekin badatoz ere, frikari hutsa ageri dute *Concilio* eta *principal*- hitz maileguzkoek aldi guzietan. Afrikatuarekin ageri ere dira *entzun, mintzo* eta *mintzatce*-, behingo *minzatcea* gora-behera. *Ganzutua* ageri da behin eta bertan frikariarekin, segurutik *t* tartekatzea ahanzi zaiolakoz, zeren gehiegizko bailitzateke pentsatzea, kasu hau besterik ez dugularik, bereizkuntzaren bat gorde duela. Besterik da *-tzat* atzizkiarekin gertatzen dena, zeren Luzaide eta alderdi horretako berezko forma *-tako* baitirudi dela, eta horregatik ageri bide da gure testuan atzizki hau *n*-ren ondoren batzutan afrikatuarekin eta beste batzutan frikariarekin. *r*-ren ondoren, berriz, badirudi bereizkuntzaren bat gordetzen duela testu honek, eta hala, sekula hutsegina gabe, idazten dira *bortz* afrikatuarekin baina *zorci* frikariarekin. Gainerontzean, afrikatua dabil nagusi: *Ortcilare, ehortci, bertce*, behingo *berzalde* falta ez delarik ere; aditz izenetan orobat, huts bat edo beste gora-behera. *Iracurzailea* ageri da behin eta bertan frikariarekin; baina hemen gertatzen da lehen *-tzat* atzizkiarekin ikusi duguna, *-(t)zale* baita eremu horretan berezko den forma, gero ere ikusiko dugun bezala.

Beste puntu bati gagozkiola, esan behar da bokalen alkar jotzetik sortzen diren aldakuntza zenbait erruz agertzen direla gure Etxeberriren garaitsuko zen Bordel luzaidar bertsulariaren bertsu paperetan⁸: bokal aurretik, eta batipat *a* mugatzailearen aurretik, *e i* bihurtzea, beti edo gehienez gertatzen dena; noizbehinkako *o u* egitea kontestu berean eta bakanago ageri den bokal arteko *u-k b* hotsa hartzea. Gure dotrinaren testuan ez da lehen gertakariaren adibiderik batere, bigarrenaren eitea duten zalantzaren bat edo beste (*iusto* eta *iustoa*, baina *iustuac* eta *iustuei*) eta hirugarrenaren kasu bakar bat (*gaban*). Baina gehiago axola digu guri alderdi ho-

(8) Ik. J. M. Satrustegi, *Bordel bertsularia*. Auspoa Liburutegia, 1965. Hemen, Bordel eta Etxeberriren garaiko Luzaidako hizkeraren erakusgarritzat sasoi hartako bertso paperak hartzen dira kontutan, hots, Satrustegik bertso paperetarik aldatu dituen bertso-sailak.

rietan berezko gertakaria den bokal aurreko *u i* bihurtzea, zein oso komuna baita Bordel bertsulariaren paperetan, hauen izenburuetan beretan ikus daitekeenez, *Cantiac formatiac* hitzekin hasten baitira. Baina bokalen elkar jotze honek bi erataratu ditu ondorioak: *u i* bihurtze soila edo-ta tarteko hots bezala -y- sartuaz, puntua edo neurriaren beharkizunen arabera gehienetan. Bordelen garaiko ez izanik ere 1930ko *Ttipittua'ingo papera* izenekoan⁹ *Cantiac* forma ez baina *Bancaco nechkatuen cantuyac* ageri da harako *Mossen Bernat echaparere* hura bezalaxe. Bi erataratu gertatze hau aditz formei lotzen zaizkien atzizkiekin ikus daiteke nabarmenki, *duyela*, *zuyen*, *duguya* eta horrelakoen aldamenen y tartekatu gabarik eta laburtuagorik ere ikusten baitira: *ezagutzen dina* (<diena) irakurtzen da *limiten convenioaren gainian* egindako *cantietan*¹⁰, *fin*, *ofizina*, *aitzina* eta *bagina* hitzekin puntukide izan dadin. Etxeparegandik datorren usadioa bide da hau, «sivant les besoins du vers» modu batera edo bestera egitea, Lafonek dion bezala¹¹. Manezaundi luzaidarrak ere argiro ematen du gertakari honen berri: «Oraiko egunetako pertsulari eta koplakariak, Decheparek bezala erraiten dute *akuluia*, *mirakuluia*, *akulu* eta *mirakulu* ordez. Baina hori kopletan bakarrik sori da. Sekula, mintzatzen. Haizutasun hori zilegi da pertsuaren neurtitza borobiltzeko, eta beraren soinuak beharriaren goxatzeko»¹². Mintzatzen -ia bukaera da sori dena, Manezaundik berak dakartzan Luzaiden girotutako elkarrizketetan irakurtzen den bezala. Bada gure Etxeberriek ez zuen, puntu honi dagokion aldetik, bere itzulpenean ez mintzatzen sori dena ezta ere bertsutan zilegi dena erabili, baizik beste maila bateko haizutasuna, «prosazkoa» edo deituko genukeena, eta beste euskal herrietako —zehazkiago, mendebal alderagoko— usadioekin batzenago duena, aurrerago ikusten joango garen bezala. Beste puntu batean ere ez dabil Baxenabarreko testuetan hautemaiten den joerarekin batera, aditz forma mugatuei galdera osoetan eratzekitzen zaien -a atzizkia ez baita dotrina osoan barrena galdera bakar batean baizik agertzen¹³.

(9) Ik. *Bordel bertsularia*, or. 175.

(10) Ik. *Bordel bertsularia*, or. 147 eta hur.

(11) Ik. *La langue de Bernard Dechepare*. BAP VII (1951), or. 309-338.

(12) Ik. *Prosistas navarros contemporáneos en lengua vasca*. Iruña, 1958, or. 19.

(13) 23. orrialdean: «Becatu mortalean erortzen den aldi oroz confesatu behar dea berheala becatua barcatcecoz?».

Ez du honek esan nahi Luzaide edo Baxenabarre aldeko hizkera edo usadioen arabera moldatu ez zuenik bere itzulpena Etxeberrik; aitzitik moldatze eta egokitze hori izan zuen bere helburuetarik bat berak garbiro adierazten duen bezala, kontatzen duelarik erdarazko kartan nola Luzaiden Bikario jarri berrian Asteteren dotrina «al bascuence del pais» itzulirik aurkitu ezean, eta ikusirik «q^e. mis antecesores cada uno a su estilo enseñaban» eta «la gran variedad q^e. había en la enseñanza», osatu baitzuen eskuizkribu bat «acomodado a los dialectos y expresiones bascongados mas acostumbrados, y q^e. son mas usuales en el pais»; baina, segitzen du, aldez alfer lana gertatu omen zitzaion, batetik moldezko letretan ez izanik are irakurtzen zekitenentzat zituen eragozpenengatik, eta bestetik, zeren aldi hartan aurki zitezkeen dotrinek baitzuten «un bascuence tan diferente, que su maior parte no lo entienden». Eta oztopo eta eragozkarri horien saihestekoz itzuli omen zuen Asteteren dotrina «Herri huntan, eta bertce hainitcetan guehienic minzatcea costumaten den escuararat», berak *Iracurzaileari* esplikatzeko dion bezala.

Lehen ikusi dugu, adibidez, /kh/ fonemaren markarik eza, beste Baxenabarreko testuekin batera. Baina, ageri dira testuan barrera beste zenbait gauza ere eremu horretan berezko diruditenak. Gure autoreak (*Ceruetara*) *igaran* idazten du, eta beti *igaran* hori esanahi horretxekin, beste orotan *igo(n)/igan* denaren baliokide. Ez du ordea honek kiderik falta Baxenabarreko testu zenbaitetan. Etxepare zaharrak *igaran* erabiltzen du hitz lauuko zatian bestetango *iragan*-en ondoan, bainan ez hemen duen esanahiarekin; XVII. mendeko *Pregarietan* ageri dena (*Cerietara*) *ikhan* da, baina XVIII. mendean agertzen zaigu jadanik (*Cerurat*) *igaran* beti Laneufvilleren dotrinan, iragangaitza noski eta honen ondoan baita iragan-kor bezala ere behin bederen: *Gogouan igaran behar ditugu ibili guiren lekia*, bestetan *gogouan erabili* dionaren baliokide. Gainerontzean *pasatu* erabiltzen du beti (*egun houra passaten dutenac*, etc.). Lopezen itzulpenari dagokionez, Lizarzaren hitz bilduman ikusten dugu nola dituen bi esanahiak, «subir, pasar» itzultzen baitu *igaran* sarrera, nahiz *igaraile* «peregrino, pasajero» eta *igaraitze* «paso, tránsito» baizik ez izan; dena dela duarik ez da egiazki 'goititzea' era badela, honako adibide honetan ikusten den bezala, s.v. *igaran*: *Ene adiskidia igaran cite otoitza alchatuago batetara*. Bordelen bertsu paperetan ez da *igaran*-en adibiderik aurkitzen, *ira(ga)n* baita agertzen dena, maizago azaltzen den *pasatu*-ren

ondoan¹⁴. Gure dotrinan ikusi dugu *igaran* iragangaitzak beti 'igan' esan nahi duela, eta ez komunzki bestetan *iragan*-ek esan nahi duena, horretarako *pasatu* erabiltzen baitu (*nere bici pasatuan*, or. 38)¹⁵.

Beste puntu bati dagokionez, Etxeberrik beti *hantic* idazten du, leherkari ahoskabearekin, ikusi ditugun Baxenabarreko testu guzi horietan, Bordel luzaidarra ere barnean delarik, behin ere hutsegin gabe gertatzen den bezala. XVI. mendean Etxeparek berak ere *hantic* dakar eta baita *nontic* ere, baina Etxeberrik kasu honetan *nondic* erabiltzen du beti.

Beste kasu batean, ordea, ahoskabea esperoko genukeen lekuan ahostuna dakar, hitz hastean eta erdaratikakoen artean zaharrentarikoak ez den hitz batean gainera, *Falsu destimonioric* ez *alchatcea*, irakurtzen baita 5. orrialdean; Etxepareren liburuak hitz hori berori ahoskabearekin dakar, baina gertakari honek ez du, haatik, kide tasunik falta berriagoen artean Laneufvilleren dotrinan, non irakurtzen baita ez bakarrik *destimonio*, baizik-ere are harrigarriago diren *demporal* eta *demboral* adjetiboak, behingo *temporal*-ekin batean, ez hain harrigarri beharbada *denbora*-ren eraginez izan daitekeela pentsatzen badugu¹⁶. Beraz, badateke hitzen bat edo beste¹⁷, bestetan ez bezala hitz hasieran ahostuna daramanik, baina

---

(14) *Ira(ga)n* hori gainera izen baten aurrean ezin aldatuzko bezala gelditua dela dirudi: *Iragan buruilaren* (*Eriotz krudel bat*, or. 137), *Iran denboretan* (*Limiten gainian*, or. 151). Gehi dezagun M. Salaberry d'Ibarrolle-ren 1856ko *Vocabulaire des mots basques bas-navarraïs, traduits en langue française* izeneko hiztegian ere *igaran* hitzarentzako «passer» eta «monter» esanahiak ematen direla, sarrera banatan. Bestalde, *pasatu* honela esplikatzeko da: «v., passer, passé, synonyme du verbe *igaran*».

(15) Hemen badirudi aditz erazleak erazle ez denaren —*igaran*-ek *igan*-en— lekua hartzen duela. Beste zenbait lekutan, Gipuzkoa aldean eta, atzekoz aurrera gertatzen bide dira gauzak: aditz batzuek (*eman*, *ibili*...) berezko duten esanahiaz gainera, dagokien erazlearen balioa izan baitezakete.

(16) Eta ez hain harrigarri gainera Gipuzkoan bertan, geroztik ikusi ahal izan dugunez, Gerrikoren *Sayaquera*-n adibidez, adjetibo gisan *demboral* forma hori berori hain ugari agertzen dela kontutan izaten badugu. Horrezaz gainera, *demboraleco* izen-laguna ere ageri da Gerrikogan (*gaitz demboralecoetatic*, etc.), hain komuna den *denborale* izenaren jatorria dakeena.

(17) Eta sail honetan sartu beharko da beharbada, Bordelen garaikoa ez izanagatik ere, Luzaideko mintzairaren zerbait berri eman diezagukeen 1930ko *Ttipittu'anigo papera* izenekoan (hemendik aldatu bide baitu Sastrustegik dakarren testua), 20. bertsoan ageri den *Gomuzki* forma ere: *Gomuzki florian da/ Amodiua dina*. Ik. *Bordel bertsularia*, or. 174. Kasu honetan, besteetan ez bezala, itxura zaharra gorde dela dirudi.

ez inondik ere joera orokorra delarik, besteak beste *Curutce* berria baita beti ageri dena, zaharragotzat jotzen den forma ahostundunaren tokian.

Gure dotrinan 41. orrialdeko *Esperanzazco Acta*-n honako aditz forma hauek ikus daitezke lehen pertsonari dagozkionak: *ararteco ditualaric*, *eguiten dualaric*, tarteko *-d-* jatorrizkoa gordetzen duen *izanen dudala* formaren ondoan. Luzaideko eta inguruetako joera, dudarik gabe, Etxeberrik bere dotrinan jasotzen duena, bada hau berau ikusten baita aldameneko herri Arnegira 1841an igorriarikako karta batean¹⁸: *borondatia dualakoz*, *pagatu duala*, *hirur hogoi libera irabacitituala*.

Bada beste forma bat hemen agertzen den itxuran hiztegiatan ikusten ez dena; izan ere, *etzarri* baita beti idazten dena eta sekula ez *ezarri*. Beste inongo testutan ere nekez aurkituko dugu forma hau.

Bere herriko eta inguruetako usadio eta mintzairarekin bat datozen puntuetarik kanpo, ordea, baditu franko gauza beste alderdi batzuetako joerekin lotzenago dutenak; lehen ikusi dugu adibidez, nola ez dion bokal aurrean *u i* bihurtzen duen legeari segitzen eta ezta galdera osoetan aditz forma mugatuei *-a* atzizkia behin baizik eransten ere. Ikus dezagun orain zer gertatzen den adizki mugatuen formekin. Erdi eta mendebal aldera *ai* diptongoarekin eta eguzkialderago *i*-rekin agertu ohi diren adizkiak diptongodunak dira gehienik gure testuan, laburtu gabeak: *naiz* da beti dakarrena, eta orobat *gaiten* (eta *gaitecela*, etc.), *zaitte* eta *zaitecen*, *gaitu* eta *gaituzu* (behin *baiguituzte*), *gaitzan*, *gaitzala*, *gaitzatzu* eta gainerakoak, *zaitut*, *zaitudan*, *zaitugu* eta *zaitzala*. Bestalde *haut*, *nauena*, *nauzun* eta gainerakoek ageri duten *au* diptongoa ere horrela, *u* egin gabe ematen du beti. Esan beharrik ez dago Etxeparegandik hasita, erabili ditugun Baxenabarreko testu guzietan, eta Bordel Luzaidekoaren bertsuetan ere, ez direla kasik *i* eta *u* soila daramaten formak baizik ageri. Pertsona bakarrarekiko formetan lehen eta bigarren pertsona pluralekoetan *a* bokala duten adizkiak dira nagusi: *garelaric*, *garenean* (behin *baiguira*) eta *zarela*, *zaren*, *baitzara*, etc. Baxenabarreko testuetan *i* dutenak dira beti ezpada gehienean erabiltzen direnak, Bordelen bertsuetan bezalaxe. Bestalde, Etxeparek *çayca* dakarren forma hori XVIII. mendeko La-

(18) Ik. J. M. Satrustegui, *Correspondencia familiar vasca del s. XIX*. FLV, 1971, or. 291-306.

neufvilleren dotrinan *çaco* ageri da beti, eta forma hori berori Bordel luzaidarrarengan ere. Aldiz, Etxeberrik behin bakarrik idazten du horrela (*bazaco*) beste guzietan *zaiño* ageri baita (eta *zaiñon*, *bazaïo*, *baitzaïo*, etc.). NOR-NORI formatan *au* diptongoa eraman ohi duten Baxenabarreko adizkiak ere erabiltzen ditu (*bazaut*, *bitzaut*, *nitzauzu*) eta baita NOR-NORI-NORK forma batzuk ere Baxenabarren berezko diruditenak: *dagun*, *daguten*, *zagun*; antzeko formak ageri dira Lopezen liburuan (*deragun*, *ezteragute...*), La-neufvilleren dotrinan (*baitagu*, *dagute*, *daucu* eta honen gisakoan aldamenean) eta baita XVII. mendeko *Pregarietan* ere (*daragute*, etc.). Aditz formez den bezanbatean, beraz, esan liteke Baxenabarre aldean berezko diren formak ere erabiltzen dituelarik, forma «osoagoak» eta «zuzenagoak» jarri nahi dituenean badakiela mendebal alderagoko —hots, Lapurdi aldeko— formetara jotzen ere.

Baina orobat egiten du beste zenbait puntutan ere. Datibo pluralaren atzizkia *-er* da beti Baxenabarreko testuetan, Etxeparegandik hasi eta Bordel ere barnean delarik. Gure Etxeberrik ordea hemen ere mendebal aldera jotzen du, *-ei* baita beti darabilen forma.

Bestalde, *-tzat* eta *-tzaile* atzizkiak erabiltzen ditu beti Etxeberrik, baina ez dira horiek, lehen ere aipatu dugun bezala, alderdi horietan berezko formak, baizik *-tako* eta *-(t)zale*, horko testuetan eta Bordel luzaidarraren baitan beti ageri direnak. Lapurdi aldeko formak erabiltzen ditu hemen ere, beraz.

Eguzkialdeko euskalkietako *-iro*-erroa duten adizkiak (*diro*, *li-ro...*) Baxenabarreko testu horietan eta Bordelengan ere, beti agertzen dira, ugari ala urri. Gure dotrinak sekula ere ez, honetan ere mendebal alderagoko usadioei jarraikiaz. *Jin* aditza ere, Baxenabarren hain arrunta delarik eta Bordelek ere maiz darabilena, ez da inoiz erabiltzen gure testuan, baizik eta beti *ethorri*. *Bainan* idazten du Etxeberrik beti, baina bitan ageri da Azkuek Baxenabarrekotzat ematen duen *bana* ere, bien artean bereizkuntza eginez ordea, zeren bigarren hau ezezkako perpausaren ondotik erabiltzen baitu bakarrik eta *bai* atzetik duela.

Azkenik, Bordelen bertsu paperetan beretan hain ugaria den *hun* bezalakorik ere ez da agertzen sekula, baizik beti *on*, eta *ontsa*, behin ere ez *untsa*¹⁹.

---

(19) Gehi dezagun 17. orrialdean lehenbizitik idatzia zuen *ainguru* Baxenabarrekoaren ordeaz, mendebal aldeko *aingueru* jarriaz zuzentzen duela.

Puntu guzi hauetan, bada, egiten dena da gauzak modu «osoago» eta duda gabe izkribuz jartzeko «jasoago» edo «zuzenago» batean ematea, mendebal aldeko joera eta legeei jarraikiaz. Bestalde, ez du beste itxura batera moldatze honek ulergarritasunaren aldetik —eta beraz, bere helburuetako bati dagokion aldetik— eragozgarri larriegirik jartzen. Zeren, adibidez, *-iro-* erroarekiko adizkien partez beti lehendik ere ezagunak diren *-za-* erroarekikoak bakarrik erabiltzea, edo *jin* erabili gabe, forma trinkoei esker ezaguna den *ethorri* idaztea ez baitira inondik ere ulertzeko ezin gaindituzko traba irakurlearentzat; *-er* atzizkiaren ordez *-ei* erabiltzen bada, ahalegin hutsa behar da forma berriaz jabetzeko.

Bere irakaste lanerako tresna behar zuen hizkuntzan zerbait baino gehiago saiaturia eta ikasia zen, izan ere, gure itzultzailea berak idatzitako kartan irakur daitekeen bezala, dioenean, baliatu dela Asteteren dotrina itzultzeko «de libros bascongados, q^e. ciertamente han merecido la aprobⁿ del P. Larramendi, memorable p^r. haber lo invencible vencido, y de otros versados en el idioma». Eta aurreago dio erakutsi izan diela eskuizkribua «a hombres, que me podían aconsejar p^r. estar versados en el idioma quienes enterados me han loado y dicho que esta completo y en disposición de dar a publico en la misma forma q^e. se halla».

Ez da beraz nolana ere eta edozer moduz moldatutako izkribua baizik arretaz eta bateko eta besteko berri jakinez, gizon adituen laudorioa jasotzeraino gainera, gizon aditu horien izenik ez bada kigu ere. Larramendiren obra ere ezaguna zuen eta honek ontzat emanak zituen liburuez ere baliatu zen, hauen artean Lapurdiko bat edo beste²⁰. Ohartzeko gauza da gainera ikustea, erdarazko kartan baldin badio ere dotrina egiteko baliatu dela «de los dialectos y palabras q^e. son mas usuales en este pueblo y otros varios», nola euskaraz esaten dion *Iracurzaileari* itzuli duela dotrina «Herri huntan, eta bertce hainitcetán guehienic minzatcea costumacén den escuararat»; hots, erdaraz *otros varios* ziolarik, euskaraz *bertce hai-*

---

(20) Inolako dudarik gabe esan baitaiteke Larramendiren euskarazko liburuen katalogoan lehen lekuan datorren 1733ko Lavieuxville Apezpikua-
ren manuz argitaratutako dotrina bederen irakurria zuela, beste lan batean frogatu ahalko denez. Ez da beraz harritzeko gauza Lapurdi alderako joera nabari bazaio itzuli zuen dotrinari. Hona nola goraiatzan duen liburu hori Larramendik, hiztegiaren hitzaurrean *De los libros en bascuence* atalean: «Es cosa muy selecta: hizolos imprimir en Bayona el Illustríssimo Señor Don Pedro Guillelmo de Lavieuxville, Obispo de aquella Ciudad, cuya virtud, zelo, y prudencia singular, no puedo alabar bastantemente. Imprimiéronse Año de 1733».

nitcetan dio, gauza zabalagoa eginez eta halaber ildo beretik doala dirudi erdarazko kartan bertan goragoko esaldi hura ere: «acomodado a los dialectos y expresiones bascongados mas acostumbrados, y q°. son más usuales en el país», *pais* honek Etxeberriren go-goan zer hedadura izan zezakeen zehazki ez badakigu ere. Badirudi, beraz, hemen agertzen dela bi joeren arteko uztartze moduko bat: alde batetik, gauza orokorra, hedatua egin nahi du hizkuntzaren aldetik, eta bestetik, aldi berean, bere gomenduko arimek ulergaitz gerta ez dakien moduan moldatu²¹.

Bestalde, eskuizkribuan ageri diren zuzenketetan ikus daiteke zer gisatan egiten duen hitz eta aldaeren arteko hauta-lan ohartua: *desira* hautatzen du *desircunde*²² baztertuz (19 or.), *mesprechu* eta *mesprechatu desprecio* eta *despreciatu*-ren kaltetan (21 eta 26 or.), *ofenditu*-ren ordez *ofensatu* (32,33 or.); 22.an *obra onen medioz* idazten du azken hitzaren aurretik *bithartez* ezabatu duelarik²³. Azkenik, 39. orrialdean *neri* forma berriaren gainean *niri* zaharra idazten du, lehenago 14.an bezala²⁴, eta baita *primu* ere *premu*-ren ordez (21 eta 28 or.).

Sintaxiaren aldetik ere egiten du aukera. Adibidez, 21. orrialdean *Jesu-christo gure Jaunac establituac* irakurtzen da lehendik *Jaunaz* idatzirik zuena zuzenduaz, instrumentalaren lekuan ergatiboa jarriaz; gisa honetako egiturak badarabiltza obran barrena bestetan ere, *igorria Jaincoaz, Jaincoaz beraz aguinduac, biak Iracurzailleari*

(21) Hizkuntza moduaren hedadurarekin zer ikusia duelakoan, aipa dezagun zenbaitetan hitz baten aldaera bat baino gehiago dakartzala: *abis* eta *abisu*, adibidez, eta, hitz bakartzat ez harturik ere *becatore*, *becatari* eta *becatoros*. Azken hauei gagozkiela, hiruretan lehena da Baxenabarreko testuetan gehien agertzen dena. Etxeparek berak hala darabil *beqhatari* bitan baizik erabiltzen ez den —eta bietan gainera bigarren lerro-erdia osatzeko darabilen *gaixo beqhataria(c)* sintagman agertzen den formaren ondoan; Laneufvilleren dotrinan ez da *becatore* besterik ikusten eta Lopezen liburuan ere *becatore* ageri da, kasu honetan *becatoroz*-en ondoan, Lizartzak bere hitz bilduman dakartzan pasarteetan bederen. Hirurak darabiltzan bakarra, beraz, Etxeberri Luzaidekoa genuke, bateko eta besteko gauzen berri jakina eta bere liburuan erabiltzen dituen.

(22) Hitz hau Lhandek lapurterazkotzat ematen du; ik. s.v. **desir*.

(23) Lhandek ez dakarren eta Azkuek Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa Garaikotzat dakarren *bithartez* hori «txukunago» bai baina ez zitzaien azkenean gogobetekoa idurituko; *-(r)en medioz* da Bordel luzaidarrak erabiltzen duena ere: *Indarren medioz / ziren baliatzen (Limiten gainian, or. 150)*.

(24) Eta hau da Bordelen garaiko Pedro Lizarragaren bertso paperean ageri den forma, nahiz gero Satrustegik dakarren testuan Jeku berean *neri* azaldu, Luzaideko forma berria delakoz, seguru asko. Ik. *Donostian soldado*, or. 37 eta hur.

egiten dion aurkezpenean. Ez ditu ordea gauza guziak beti ere batera ematen; hitz baten esanahiaz galdegiten delarik, *Cer erran nahi du* sintagmaren ondotik galdegai dena bi eratara agertzen da, ergati-boaren markarekin eta gabe: *Cer erran nahi du Guiristinoa?* (or. 7) eta *Cer erran nahi du Jesus?* (or. 12), baina azken hau baino zerbait beherago *Cer erran nahi du Christoc?*

Hiztegi aldetik ere gauzak txukun antzean eta izkribuzko hizkuntzari dagokion eran ematen saiatzen da: adibidez, Bordel bertsulariak beti *podere* eta *siglo* diona esateko Etxeberri Bikarioak *bothere* eta *mende* erabiltzen ditu. *Berezgune* idazten du (*Guiristino Doctrinaren berezgunea*, or. 9) Mendiburu batek leku beran *berezimen*²⁵ eta Añibarrok *divisioa*, *edo bereciera*²⁶ jartzen dutelarik; Larramendik hiztegian, s.v. *Division*, *berezde* ematen du ordaintzat eta hala zuzentzen ere dio Mendibururi honek lehenbizitik jarria zuena. Besteak ere erabiltzen zuen erroaz baliatu zen, beraz, hitz horren ordaina ematekoan, Etxeberri ere, gogozkoen zuen atzizkia erantsiaz besteak bezalaxe. Bestalde erro berari gauza bera esateko atzizki bat baino gehiago eransten badaki: *tentacione* eta *tentamendu*, etc. Adverbio moduan gauza aski harrigarri bat ere ikus daiteke 12. orrialdean: *Obratuz Jaincoac naturazgoragoaqui eta milagroqui*. Hiru hitzetan eman zuen hori berori Mendiburuk leku berean: *Jaincoac gauza naturalaz gañera ta mirariz eguiñaz*²⁷. Baxenabarreko izkribuetan beretan bazuen Etxeberri, ordea, horren antzekorik, Laneufvilleren dotrinan irakur baitaiteke adjetibo moduan *Naturazgagnecoua*, modu berean eratutako *orozgagneco*, *gucizgagneco* eta besteren ondoan.

Izpiritu Sainduaren Fruituetan (or.28) badakartza Etxeberri hitz batzuek hiztegieta maiz agertzen ez direnak: *Benignidad* itzultzen duen *Urriquitasuna* eta *Continencia*-ren ordain den *Beguirapena*²⁸. Baina bestetan nekez aurkitzen diren hitz horiek ikus

---

(25) Ik. *Mendibururen idazlan argitaragabeak*. *Lehen liburua*. Patxi Altunaren edizioa. Bilbao 1982, or. 19.

(26) Ik. *Cristau-Dotriña... Nafarroaco euscaran*, Iruñan, data gabe argitaratu zena, or. 14.

(27) Larramendik bitan zuzendu ziolarik gero: *izetaz gañera*. Hiztegian, s.v. *sobrenaturalmente*, hitz bakarrez eman zuen bi modutara: *icetagarairo*, *sortizgarairo*.

(28) Mendiburuk berak, dagokien lekuan, ez zuen *Benignidadea* eta *Continencia* baino ordain hoberik aurkitu. Larramendik lehenari *edo onguiroa* gehitzen dio eta bigarrenari bitara egiten dio, *edo pasioac moderatzea* eta *naicundeac hilduratzea* gehituz.

daitezke dagokien lekuan Añibarrok Nafarroarako egin zuen dotri-
nan, bigarrenaren aurretik *Continencia, edo* jartzen duelarik. Beste
bidetasun batzuk aipatzekotan, esan dezagun *Fruitu* hauetan bere-
tan Etxeberrik *Beraztasuna* dakarren lekuan Añibarrok *beracha-
tasuna* dakarrela, eta Bekatu Kapitalen kontrako bertuteetan zaz-
pigarrena Etxeberrik *Perestutasuna* itzultzen badu Añibarrok *Pres-
tutasuna* diola²⁹. Esan ote daiteke, horrenbestez, Añibarroren obra
kontuan izan zuela Etxeberrik euskal hitz jatorren bila zebilela-
rik? Horrela pentsatzeko arrazoirik ez da falta behintzat³⁰.

Azkenik, aipa daiteke Satrustegik Luzaiden bere egunetan do-
trinarèn irakasteko moduari buruz dakarren berria³¹: «Baxenaba-
rren egiten ginuen berriz: —Giristino zare?/—Bai, giristino naiz
Jainkoaren graziaz». Hots, galderaren oihartzun bezala errepikatzen
den *giristino naiz* hori kenduz geroz, Etxeberrik irakasten zuen be-
zala, mendebal aldeko aditz forma horiekin. Nahiz ez zen inprimatu-
rik zabaldu, parterik izan ote zuen Etxeberriren itzulpenak galde
erantzun horien forma finkatzean bederen? Litekeena.

Hemen ematen dira inprimatzeko baimenaren gora-beherekin lo-
turikako karta eta agiriak, dotrinaren eskuizkribuarekin batean,
Goikoa Iruñako *Provisor y Vicario General* eta *Auditor honorario
de la Rota* karguak zituen jaunaren paperen arten gorde direnak.
Lehena Luzaideko Etxeberrik berak Bikario Jeneralari igorria da,
lanaren berri emanaz batera haren baiespena eta inprimatzeko bai-
mena galdatuz. Dotrinaren eskuizkribua 1833ko Apirilaren 19an si-
natua dator baina dirudienez lehenagotik ere prestatuak izan zuten,
aurreko urteko Azaroaren 5eko karta honetan Bikario Jeneralari ko-
pia bat bidaltzen diola esaten baitu, nahiz gero honen paperen
artean 1833an bidalia bakarrik gorde dan.

---

(29) Oso bestelako hitzak erabili zituen Nafarroara begira ere idazten
zuen Mendiburuk: lehenaren lekuan, Larramendiren zuzenketarik gabe,
mansotasuna jartzen du, eta bigarrenarentzat berriz *arreta*, Larramendik
equinaia, *lasterrera* bikotearekin zuzentzen duena. Bestalde, Añibarrok *pres-
tutasuna* ere erabiltzen du, baina hau Etxeberrik *largotasuna* jartzen duen
lekuan.

(30) Aldeko nahiz kontrako arrazoiak beste ikuspuntu batetik neurtze-
ko, ik. lan honen bukaerako eranskina.

(31) Ik. *Emeretzi-garren mendeko kateximak*. EGAN, 1966, or. 67.

«M.I.S. Provisor: Quando entre a servir esta Parroquia p^r. no haber encontrado la Doctrina del P. Astete traducio (sic) al bascuence del país p^a. enseñar a mis feligreses, e informado q^e. mis antecesores cada uno a su estilo enseñaban, y p^r. este medio visto la grande variedad q^e. había en la enseñanza, determine formar un manuscrito acomodado a los dialectos y espresiones bascongados mas acostumbrados, y q^e. son mas usuales en el país, a fin de q^e. p^r. este medio aprendiesen mas facil la Doctrina Christiana.

Crei con esta empresa conseguir mi proieto, pero en parte fue de balde, p^r. q^e. lo uno los q^e. saben leer, no pueden los manuscritos, y aun q^e. pudiesen no podrian surtirse con las suficientes copias, y lo otro p^r. q^e. las preguntas bascongadas q^e. hoy se encuentran tienen un bascuence tan diferente, que su maior parte no lo entienden. Queriendo pues obviar estos inconvenientes, y dar los medios necesarios a mis feligreses p^a. q^e. puedan aprender con mas facilidades otra Doctrina, no solam^{te}. durante mis dias, sino tambien aun pasados estos, he traducido la Doctrina del P. Astete al bascuence, añadiendo algunas cosas mui utiles, valiendome p^a. esto de los dialectos y palabras q^e. son mas usuales en este pueblo y otros varios, como también de libros bascongados, q^e. ciertamente han merecido la aprobⁿ. del P. Larramendi, memorable p^r. haber lo invencible vencido, y de otros versados en el idioma.

Señor; he consultado el asunto y enseñado mi manuscrito a hombres, que me podrian aconsejar p^r. estar versados en el idioma, quienes enterados me han loado, y dicho que esta completo y en disposición de dar á publico en la misma forma q^e. se halla, y asi mis deseos son de hacer imprimir el número de eRemplares que me parece ser suficiente en la actualidad p^a mi Parroquia: Por tanto Remito a S. S. para que con su zelo acreditado, enterado de su contenido, se digne hacer las correspondientes correcciones, dar su aprobacion y permita su impresión.

Dios gue. a V. S. muchos años. Valcarlos 5 de Noviembre de 1832.

Fran^{co}. Echeverri
vic^o.
(azpimarkatua)

Al M.I.S^o. Provisor y Vicario Grl. de Pamplona».

Agiri honetan, dotrinaren eskuizkribuaren data baino hiru egun geroago, Nafarroako Kontseiluari zuzentzen zaiolarik Etxeberriren ordezkari Bernardo Barrikarteren esanak eta erreguak aldatzen dira: Bikario Jeneralari bidali izan zaiola dotrinaren testua eta bai espena jaso duela eta, beraz, obrarekin batera, Kontseilura jotzen duela, Bikario Jeneralaren zensuraren ondoren, inprimatzeko bai mena eman dakion. Nafarroako Kontseiluak zensura egiteko Provisorre Jaunagana pasa dadin agintzen du.

«Sra. Mag^d.

Bernardo Barricarte Pror. de Dⁿ. Fran^{co} Echeverri, Presbítero Vicario de la Iglesia Parroquial de la Villa de Balcarlos, dice, que deseando proporcionar á los habitantes de ese Pais y sus cercanías un método para la instrucción en la Doctrina del P. Astete dispuso por sí mismo la traducción de ellas al idioma bascongado, acomodandolo en sus espresiones á las mas usuales del Pais para la mas facil comprensión, y habiendolo remitido al Provisor y Vicario General de este obispado para que reconociese la traducción, y hallandola conforme le autorizase á mi defendido para su impresion, ha merecido en contestación á esas súplicas su aprobacion, en quanto concierne hallarse correcta y conforme la traducción presentada con la que escribió en castellano el P. Astete, y muy acomodada al lenguaje de aquel Pais, y que para su impresion puede acudir á vuestro Consejo como lo hace acompañando un tanto de la obra; y

Sup^{ca}. a Vra. Mag^d. m.^c que previa censura del Provisor y Vicario General de este Obispado ó de la persona que se sirva nombrar vuestro Consejo, se le conceda el permiso necesario para la impresion de la referida traducción de la Doctrina del P. Astete en los términos espuestos por mi defendido y pide justicia. Bernardo Barricarte.

Decreto.—Pase al S^{or}. Provisor con el competente oficio para que disponga se censure la obra.

auto.—Lo mandó así el Consejo antes del despacho de hoy veinte y dos de Abril de mil ochocientos treinta y tres, de que hago fe. Juan Crispin de Beunza Sec^{rio}. Sobrep^o. Presb^o.

Por t

Juan Crispin de Beunza»

(azpimarkatua)

Bi egun beranduago, *Real y Supremo Consejo de Navarra*-ren zigilua daraman agiri honetan Kontseiluak Bikario Jeneralari hila-ren 22ko aginduaren berri jakinarazten dio eta obra ere bidaltzen zensura emateko, gero Tribunalak erabakia har dezan.

«Habiendo suplicado ante el Consejo Dⁿ. Fran^{co}. Echeverri Presbitero Bicario de la Iglesia Parroquial de la Villa de Balcarlos facultad para imprimir la traducción de la Doctrina del P. Astete que ha dispuesto por sí mismo en idioma bascongado para instrucción de los habitantes de aquel Pais y sus cercanías, el Consejo por su decreto del día 22 del corriente mandó lo que se manifiesta en el despacho que de su providencia remito adjunto para que se sirva V.S. darle cumplimiento segun y del modo que su celo le dictase; á cuyo efecto acompaño la obra que se ha producido con la instancia, y cuando el encargado haya evacuado la diligencia, dispondrá V.S. su debolución con la censura que sufra, remitiéndola cerrada bajo sobre para el Sr Regente del Consejo, á fin de que este Supremo Tribunal con vista de ella pueda resolver lo mas conveniente.

Dios gue. á V.S. m^s. a^s. Pamplona 24 de Abril de 1833.

*Con acuerdo de Consejo
Juan Crispin de Beunza
(azpimarkatua)*

M.I.Sor Provisor y Vicario General de este Obispado, Auditor honorario de la Rota».

Hortik aurrera gauzak nola joan ziren ez dakigu. Bikario Jeneralak 1832ko Etxeberriren karta eta hurrengo urteko Nafarroako Kontseiluaren zensura emateko aginduak eta dotrinaren testua jaso eta gorde zituen. Etxeberrik 1832ko Azaroan ere bidali bide zion dotrinaren kopia bat, paper horien arten gorde ez dena; baina hurrengo urtean, oraingoan Nafarroako Kontseiluaren bitartez, berriro bidali behar izan bazitzaion, seinalea ez zuela sobera interesik erakutsi obraren inprimatzeko eta, beraz, uste izateko da ez zuela eskatzen zitzaion zensura ere emango. Arrazoi honengatik, edo zensura emana izan bazen ere, Kontseiluaren baimen faltaz, ez bide zen Luzaideko Bikarioaren dotrina inprentatik pasa.

ERANSKINA

Azkenik, eranskin modura, gure dotrinaren 2. orrialdean *Becatori gucientzat abis ona* tituluaren azpian datozen bertsoen gainean zerbait berri ematea dagokigu. Bertso horien eitekorik beste zenbait Asteteren euskal itzulpenetan aurki daiteke; Satrustegik berak *Emeretzi-garren mendeko kateximak* artikuluan bertso hauen zenbait berri ematen du. Ikusi ditugun erakusgarrietan zaharrena Irazuta *Erretore Hernialdecoaren* 1739ko *Doctrina Christiana*-koa da; hona nola dakartzan bertso horiek:

AVISOA PECADORE

guzientzat

*Eutci ezazu pecadorea,
leen baño leen pecatua,
aparta zaitez ocasiotic,
ceñean zauden sartua.
Izan diteque gaurco gabeen
zure oean iltcea,
baita ere biar baño leen
infernuetan sartcea.*

*Laja ditzacun vicio aec,
ceñac gauzcaten galduric,
eta escatu barcacioa
Jaungoycoari bertatic.
Liburu onetan esaten dana
sinistu, eta obratu,
goza dezagun beti Gloria
an zaitecen descansatu.*

Hogei urte geroago, Gipuzkoan bertan, Urkijok *Revue de Linguistique et de Philologie comparée* aldizkarian, 1905-1906 urteetan argitaratu zuen Agirre Oikiako Erretorearen *Christavaren Doctrina*-n ikus daitezke bertso hauek gisa honetan:

AVISOA PECATARI
GUCIENZAT

1.^a

*Utcı ezazu becataria
len baño len becatua
aparta zaite ocassiotic
Ceñean zauden sartua*

3.^a

*Larga dizagun vicio aec
Ceñac gauzcaten galduric;
eta escatu Jaungoicoari
barcacioa vertatic*

2.^a

*Izanditeque gaurco gabean
zure oean illteca;
baita ere biar baño len
Infernuetan sartcea*

4.^a

*Liburu onetan esatendana
Sinistu eta obratu;
goza dezagun beti gloria
An gaitezen descansatu*

Elkarren eitea dutenak ez ezik, bertso berak edo bertso-sail bakar baten aldaerak direla esan daiteke Etxeberri Luzaidekoak eta Irazuzta eta Agirre gipuzkoarrek dakartzatenak. Añibarrok Nafarroarako egin zuen dotrinan ere agertzen da bertso-sail hau, titulurik gabe:

*Utzi ezazu becatarie
Lén baño lén becatue:
Aparta zaitte ocasiotic
Ceñetan zauden sartue.
Guerta diteque gaur arratseen
Zure goatcean iltcee,
Bai eta ere, biar baño lén
Infernuetan sartcee.*

*Utci ditzagun vicio aiec,
Ceñéc gauzqueten galduric,
Eta escatu barcacioa
Jaungoicoari bertatic.
Liburu onetan erraten dena
Siñestatu, ta eguizu,
Goza dezazun beti Lorie,
An zaitecen descansatu.*

Bertso hauetarik urrunduago eta bereziagoak dira *Baztango Valleco Parroco batec* 1826an argitaratutako *Cristau-doctrina*-n agertzen diren bost bertsoak:

Avisua becatari guciei.

*Utzi becataria
Len baño len becatua,
Bai, eta ere occasioa
Ceñetan zauden sartua.
Gaurco gauvean guerta daiteque
Pensatu gabe zu iltzea,
Eta instante artan berean,
Infernura erortzea.
Eguizu Confesio on bat
Ongui disponituric,
Barcacioa escadiozozu
Yaunari, damuturik.*

*Da zure dicha gucia
Gracian vicitzea,
Eta Ceruco gloriara
Betico pasatzea.
Artaraco libru au
Cuidadoarequin leizazu,
Eta eracusten duena,
Siñetsi, eta obrazazu.*

Hemengo 3. eta 4. bertsoek ez dute deus ikustekorik, edo oso gutxi, lehengoekin; azkenak eta, batipat, lehenengo biak bai, baina, esan bezala, besteen eredutik aski bereziak.

Lehenbiziko lekukoak, beraz, Gipuzkoakoak ditugu, eta, kontuan hartzen badugu Irazutaren dotrinaren garaitsuko den 1735ko Elizalderenean ez dela horrelakorik agertzen, pentsa daiteke geroztik direla bertso hauek Nafarro aldera zabaldu. Añibarrok Nafarroarako egin zuen dotrinaren bitartez, beharbada? Añibarroren bitartez edo beste bideren batetik artu, badira giputzen eta nafarren arteko bereizgarri zenbait, aski nabarmenak: gipuzetan lehenbiziko eta hirugarrengo bertsoetako lehen hitzak *Eutci, Laja* (Irazuzta) eta *Utci, Larga* (Agirre) desberdinak badira, Añibarro eta Etxeberrigan, *Utci* da bietan ageri dena; 14. lerroan giputzek *sinistu eta obratu* diotena, nafarrek *siñestatu, ta eguizu* (Añibarro) eta *sinhetsi eta eguizu* (Etxeberri); eta, beharbada, bereizgarrietan nabarmenena dena, 15. lerroan Irazutak eta Agirrek *goza dezagun* jartzen duten lekuan Añibarrok eta Etxeberrik *goza dezazun* dakarte. Beste bereizkuntza batzuk ere badira, baina bateko eta besteko hizkera moduari zor zaizkionak, segurutik: 4. lerroan giputzen *ceñean* forma *ceñetan* (eta *ceinetan*) da nafarretan; orobat gertatzen da 10. lerroan, non giputzen *ceñac, ceñec* (eta *ceñéc*) baita nafarretan; 6. lerroko *ocean* gipuzkoakoa *goatcean* (eta *ohatcean*) da Nafarroan, eta, azkenik, 15. lerroko giputzen *gloria, loria* (eta *lorie*) da nafarretan. Horrenbestez esan ote daiteke Etxeberri Luzaidekoak izan zuela Añibarroren dotrinakobertsoen berri berak dakartzanen iturri bezala? Izan bazuen edo ez bazuen, bada puntu bat Etxeberri Añibarrogandik bereizki eta giputzeekin lotzen duena: 5. lerroa Irazuzta eta Agirre-gan *Izan diteque gaurco gabea* da, Etxeberrigan bezala (*Izan diteque gaurco gaban*), azken hitzeko *-e-* loturazko hori gora-behera, eta, aldiz, Añibarrogan *izan-en ordez gerta* eta *gau-ren ordez* arrats erabiliaz, *Guerta diteque gaur arratseen*, Baztangoak ere egiten duen bezalaxe. Etxeberrik Añibarroren berri izan bazuen ere, ezin esan daiteke, beraz, Añibarro izan zuenik iturri zuzena eta bakarra, besteak beste, Añibarroren bertsoek ez dutelako beste guziek duten titulurik ematen. Bestelako iturririk ere izango zuten irispidean, beraz, Nafarro aldeko dotrinagileek: Baztango dotrinako azken bertsoa den *Siñetsi, eta obrazazu* hori ere giputzen 14. lerroarekin baterago dabil, Añibarro eta Etxeberrirenarekin baino.

Etxeberri Luzaidekoak, bere aldetik, badakartza zenbait gauza, Irazuzta, Agirre eta Añibarrok ez bezala ematen dituenak, «Herri huntan, eta bertce hainitcetan guehienic minzatcea costumacden den escuararat» egokituagoak izategatik edo: 11. lerroan beste hirurek

escatu jartzen dutena *galda* da Etxeberrigan, 12. lerroko *bertatic* formaren ordez *orai beretic* idazten du, 3. lerroan besteen *aparta*-ren tokian *urrun*, eta 8. lerroan *causitcea* aditz izena erabiltzen du besteen *sartcea* (eta *sartcee*) formaren lekuan; 11. lerroko *barcacio*-ren ordez ere *marcamendu* komunagoa zatekeena eta bere dotrinan beti ageri dena jartzen du. Agirrek berak ere badakar gauza bat edo beste, beste guziak ez bezala agertzen denik: 16. lerroko *gaitecen*, adibidez, besteen *zaitecen* formaren ordez eta 11. eta 12. lerroetan *barcacioa* eta *Jaungoicoari* hitzak lerro batetik bestera aldatuak agertzea.

Bestalde esan behar da bertso hauek «zortziko haundia» deitu ohi denaren neurria eta ritmoa dutela Añibarrogan bezala giputzetan ere. Aldiz, Etxeberrigan nekez bil daitezke bertso guziak eskema horretara, lehenbiziko lerrotik beretik hasita. Añibarrogan, neurriaz gainera, hizkuntza modua ere berezia dela dirudi bertsoetan, ahozkoari hurbilagotik darraikana dotrinaren testuan baino, *i* eta *u* daramaten silaben ondoko *a e* bihurtzean eta *-ee(n)* bukaeretan ikus daitekeen bezala (*arratseen, iltcee, sartcee*). Ez zen izango, bada, Etxeberrik dakarrena, bertan kantatu ohi zen zerbait, baizik izkribu bidez hartua, seguruago. Honen frogagarri bezala, gehi dezagun 5. lerroko *diteque* hori bakarra dela Etxeberriren obra guzian, beste orotan ageri dena *daiteque* baita.